

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BAŞ PROKURORU YANINDA
KORRUPSİYAYA QARŞI MÜBARİZƏ BAŞ İDARƏSİ**

TƏŞKİLATI VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI İDARƏSİ

**ÖZƏL SEKTORDA ANTI-KORRUPSİYA
STANDARTLARI**

BAKI - 2023

**Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru,
I dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri cənab Kamran Əliyevin
təvsiyəsinə əsasən hazırlanmışdır.**

Vəsaitin hazırlanmasına rəhbərlik etmişdir:

Nazim Rəcəbov Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun müavini-
Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında
Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin rəisi,
II dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri

Vəsaitin hazırlanmasına məsul struktur qurum:

Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanın-
da Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin
Təşkilati və informasiya təminatı idarəsi

Müəllif:

Kamil Kamilli Təşkilati və informasiya təminatı idarəsinin prokuroru,
II dərəcəli hüquqşünas

Kompüter tərtibatı:

Səttar Əliyev Baş Prokurorluğun Maddi-texniki təminat
şöbəsinin mütəxəssisi

Baş Prokurorluğun mətbəəsində çap edilmişdir.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	4
Fəsil 1. Korrupsiyanın anlayışı. Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində görülmüş tədbirlər. Özəl sektorda baş verən korrupsiya hallarının xarakterik xüsusiyyətləri	7
Fəsil 2. Korrupsiya riskləri. Korrupsiya risklərinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi	23
Fəsil 3. Maraqların toqquşmasının qarşısının alınmasına dair siyasətin həyata keçirilməsi.....	37
Fəsil 4. Maliyyə məlumatlarının açıqlanması. Özəl sektorda daxili nəzarət institutu. Nağdsız hesablaşmalar korrupsiyaya qarşı mübarizə üsullarından biri kimi .	43
Fəsil 5. Özəl sektorda audit yoxlamalarının əhəmiyyəti	56
Fəsil 6. Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti. Təkliflər	65

GİRİŞ

Bu gün Azərbaycan genişmiqyaslı islahatlar, regional əhəmiyyətli enerji layihələri, sabitlik və yüksək sosial rifah kimi anlayışları özündə birləşdirən bir məkandır. Dövlət idarəçilik sistemində şəffaflığın gücləndirilməsi, elektron xidmətlərin inkişafı və korrupsiyaya qarşı mübarizə dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir. Bununla yanaşı, ölkəmizdə korrupsiyaya qarşı mübarizənin uğurla aparılması üçün möhkəm siyasi iradə mövcuddur.

Ölkə Prezidentinin sərəncamları ilə korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair milli strategiya və fəaliyyət planları qəbul edilir, bu sahədə yeni strateji baxışlar və vəzifələr müəyyənənləşdirilir. Bu strategiyanın icrasına uyğun olaraq həyata keçirilən institusional və qanunvericilik islahatları, elektron hökumət infrastrukturu, vətəndaş cəmiyyəti ilə sıx əməkdaşlıq, ictimai iştirakçılıq prinsipləri və geniş marifləndirmə tədbirləri anti-korrupsiya siyasətimizin

uğurlarındandır. Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya və Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsi kimi ixtisaslaşmış orqanlar bu sahədə dövlət siyasətinin formalaşması, cinayət təqibinin həyata keçirilməsi və preventiv tədbirlərin icrası üzrə sistemli fəaliyyət göstərirlər. “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa edilmiş son dəyişikliklərə əsasən, korrupsiya hüquqpozmaları ilə əlaqədar məlumat verən şəxslərin dövlət müdafiəsi təmin edilir.

Bu gün tam əminliklə demək olar ki, Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə bütün mexanizmlər mövcuddur və bu proses daim inkişafdadır. Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində görülmüş işlərin nəticəsi kimi, Avropa Şurasının Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər Qrupu (GRECO) və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya üzrə Anti-korrupsiya Şəbəkəsi

də daxil olmaqla əksər beynəlxalq qurumların hesabatlarında ölkəmizdə bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər müsbət dəyərləndirilir. Bu müsbət tendensiya hər il yenilənən beynəlxalq reytinglərdə də öz əksini tapır. Belə ki, müxtəlif dövr ərzində ölkəmiz GRECO-nun I, II, III və 2019-cu ildə IV Dəyərləndirmə mərhələlərini bitirmiş, OECD-nin anti-korrupsiya şəbəkəsinin I, II, III və IV monitorinq mərhələlərini tamamlayaraq uyğunluq hesabatı əldə etmişdir. Bununla yanaşı, “Doing Business 2020” hesabatında Azərbaycan 190 ölkənin arasında 34-cü mövqedə qərarlaşaraq 20 ən islahatçı ölkələrin sırasında yer almışdır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən başlanılan və ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən hazırda davam etdirilən qeyri-neft sektorunun və sahibkarlığın inkişafı və onların fəaliyyətinə hər hansı bir formada müdaxilənin qarşısının alınması sahəsində imzalanmış normativ hüquqi aktlar sahibkarlığın inkişafına süni maneələri aradan qaldırmaqla iqtisadi islahatların yeni mərhələsinə təkan vermiş, kölgə iqtisadiyyatı və korrupsiyaya qarşı mübarizə üçün iqtisadi-hüquqi zəmin yaratmışdır. Həmin normativ-hüquqi aktlardan ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin 28 avqust 2013-cü il tarixli 955 №-li Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 2 iyul 2013-cü il tarixli 714-IVQ №-li Qanunu sahibkarlara dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, bu sahədə yersiz müdaxilələrin aradan qaldırılması və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması sahəsində xüsusi əhəmiyyəti ilə seçilir.

Vurğulanmalıdır ki, biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, özəl sektora dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, maarifləndirmə, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, innovativ sahibkarlığın stimullaşdırılması, gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb olunması istiqamətində məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi ölkə

rəhbərliyinin bu sahədə ardıcıl və prinsipial mübarizəni davam etdirmək əzmində olmasının göstəricisidir.

Eyni zamanda, xüsusi vurğulanması yerinə düşər ki, ötən il vətənimizin düşmən tapdağı altında olan ərazilərinin işğaldan azad olunması ilə Azərbaycan qarşısında yeni inkişaf mərhələsi açıldı. Sevindirici haldır ki, xarici və yerli investorların həmin ərazilərdə infrastruktur layihələrinin icrasına cəlb edilməsi, bu torpaqlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi kimi dövlətin yeni strateji prioritetləri bölgənin gələcək inkişafının qarçısıdır. Şəffaflyq və korrupsiyadan azad mühit kimi komponentlər isə məhz bu inkişaf amilinin başlıca şərtlərindəndir.

Bütün bunları əsas götürməklə, qeyd etmək olar ki,

dövlətin antikorrupsiya strategiyasının həyata keçirilməsi istiqamətində bütün dövlət orqanları və ixtisaslaşmış qurumlar, qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələri, öz vətəninin tərəqqisini və xalqının rifahını arzulayan hər bir Azərbaycan vətəndaşı səylərini birləşdirməli və korrupsiyaya qarşı hamılıqla mübarizə aparmalıdır.

Ümid edirik ki, Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsi tərəfindən ölkəmizdə biznes mühitinin inkişafına dəstək məqsədi ilə hazırlanaraq diqqətinizə təqdim edilən bu vəsait istər özəl sektor nümayəndələri, istərsə də ümumilikdə hüquq ictimaiyyəti üçün maraqlı və faydalı olacaqdır.

FƏSİL 1. Korrupsiyanın anlayışı. Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində görülmüş tədbirlər. Özəl sektorda baş verən korrupsiya hallarının xarakterik xüsusiyyətləri

“**K**orrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” 13 yanvar 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, korrupsiya dedikdə, vəzifəli şəxslərin öz statusundan, təmsil etdiyi orqanın (qurumun) statusundan, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya həmin status və səlahiyyətlərdən irəli gələn imkanlardan istifadə etməklə qanunsuz olaraq maddi və sair nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməsi, habelə fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən qeyd edilən maddi və sair nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin qanunsuz olaraq vəzifəli şəxslərə təklif və ya vəd olunması və yaxud verilməsi yolu ilə həmin vəzifəli şəxslərin ələ alınması başa düşülür¹.

İstənilən sahədə inkişafa mane olan əsas faktorlardan hesab olunan korrupsiya müasir dövrümüzdə dünyanın əksər ölkələrini narahat edən problemdir. Korrupsiyanın mövcudluğu ilk növbədə ümumbəşəri və milli dəyərləri sarsıdır, hüquqi dövlət quruculuğuna mane olur, iqtisadi və sosial inkişafı buxovlayır, cəmiyyətin ehtiyatlarından səmərəsiz istifadə edilməsinə şərait yaradır, aztəminatlı insanlara ziyan vurur. Ona görə korrupsiyaya qarşı mübarizə demokratik və sivil inkişaf yolu seçmiş hər bir dövlətin qarşıya qoyduğu əsas məqsədlərdəndir.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizə çərçivəsində dövlət tərəfindən bir sıra zəruri addımlar atılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi

¹ “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1-ci maddəsi.

tədbirləri haqqında” 9 avqust 1994-cü il tarixli Fərmanın qəbul edilməsi ilə Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair dövlət siyasətinin əsası qoyulmuş və bunun məntiqi davamı olaraq korrupsiyaya qarşı dövlət səviyəsində ardıcıl mütərəqqi tədbirlər görülmüşdür. İlk öncə korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirləri çərçivəsində sahibkarlığın inkişafına mane olan bürokratik əngəllərin və yoxlamaların aradan qaldırılmasına yönəldilmiş qərarlar qəbul edilmiş və digər adekvat tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "İstehsalat, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə" 1996-cı il 17 iyun tarixli, 463 nömrəli və "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" 1999-cu il 7 yanvar tarixli, 69 nömrəli fərmanları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli, 610 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000-ci illər)" qəbul edilmişdir.

Respublikada azad sahibkarlıq və özəl sektorun inkişafı yolunda maneələrin aradan qaldırılması, onların fəaliyyətinə hər hansı bir formada müdaxilənin qarşısının alınması 2000-ci ildən etibarən tamamilə yeni müstəviyə qaldırılmış, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi haqqında" 8 iyun 2000-ci il tarixli Fərmanı ilə Avropa məkanına sürətlə inteqrasiya olunan ölkəmizdə korrupsiyaya qarşı mübarizənin yeni mərhələsi başlamış və bu strategiyanın məntiqi ardıcılığı olaraq iqtisadi, sosial, maliyyə-bank, ədalət mühakiməsi, hüquq-mühafizə və digər sahələrdə islahatlar aparılmış, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmişdir.

Dövlət başçısının təşəbbüsü ilə məmurların ümdə vəzifəsi hesab etdiyi vətəndaşlara dövrün tələblərinə uyğun sivil xidmət göstərmək və yeni müasir, sosial-yönümlü innovasiyaların tətbiqindən ibarət Vətəndaşlara Xidmət və Sosial

Innovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin və onun tərkibində “ASAN xidmət” mərkəzlərinin yaradılması mühüm anti-korrupsiya tədbirlərindən biridir. Dövlətlə vətəndaş arasında təmas əlaqə xətti olan bu qurum korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılması istiqamətində mühüm addım olmaqla onun əsas hədəfi vətəndaş-məmur təmas nöqtələrinin minimuma endirilməsindən, xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasından, icra müddətlərinin qısaldılmasından, vaxt itkisinin azaldılmasından ibarətdir. Artıq bu dövlət qurumunun geniş fəaliyyəti vətəndaşların daha çox və tez-tez müraciət etdiyi xidmət sahələri üzrə narazılıqların məmnunluqla əvəz olunmasına gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycan Respublikası korrupsiyaya qarşı mübarizə ilə lokal səviyədə mübarizə aparmaqla kifayətlənməmiş, bu sahədə fəaliyyət göstərən Avropa Şurasının Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər

qrupu (GRECO), İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Təşkilatının (OECD) və Beynəlxalq Antikorrupsiya Akademiyası (IACA) kimi bir sıra mötəbər beynəlxalq təşkilatlara üzv qəbul olunmuş, müvafiq beynəlxalq konvensiyaları ratifikasiya etmişdir. Milli qanunvericiliyin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması məqsədi ilə 01 yanvar 2004-cü il tarixdə Avropa Şurasının “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında» və

«Korrupsiya ilə mülki-hüquqi məsuliyyət haqqında» Konvensiyaları, 01 noyabr 2005-ci ildə isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının «Korrupsiya əleyhinə» Konvensiyası Azərbaycan Respublikası ərazisində qüvvəyə minmişdir.

GRECO və OECD-nin Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya üzrə Antikorrupsiya Şəbəkəsi də daxil olmaqla əksər beynəlxalq qurumların hesabatlarında korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən tədbirlər müsbət dəyərləndirilir.

Məlum olduğu kimi, korrupsiya sosial və iqtisadi inkişafa maneələr törədən və eyni zamanda sahibkarlığın aparılma xərclərini artıran əsas amillərdəndir. Hazırda dünyada gedən inteqrasiya bizneslərin qloballaşmasına şərait yaratmışdır. İnteqrasiya prosesləri eyni zamanda, korrupsiya hallarını da qloballaşdırmaqla inkişaf etməkdə olan və inkişaf etmiş ölkələrə böyük zərbələrin vurulmasına şərait yaradır. Korrupsiya ilə bağlı əməllər demək olar ki, bütün beynəlxalq sazişlərdə transmilli xarakterli cinayətlərə aid edilməklə beynəlxalq cinayətlər strukturuna daxil edilir. Transmilli korrupsiya, yəni xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların vəzifəli şəxslərinin ələ alınması korrupsiyanın ən təhlükəli forması hesab edilir. Bütün bu halların mövcudluğu beynəlxalq antikorrupsiya təşkilatlarının fəaliyyətini və beynəlxalq əməkdaşlığının qurulmasını vacib və zəruri etməkdədir. Korrupsiyaya qarşı mübarizədə beynəlxalq təşkilatların rolu danılmazdır. Belə ki, qeyri-kommersiya və qeyri-siyasət statusuna malik olan beynəlxalq antikorrupsiya təşkilatları əsasən korrupsiyaya qarşı mübarizədə dövlətlərlə əməkdaşlıq edərək korrupsiya hallarının insanların gündəlik həyatlarından çıxarmağa çalışırlar. Korrupsiya ilə mübarizə sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlar hökumət nümayəndələrini, vətəndaş cəmiyyətini, sahibkarları və medianı bir araya gətirərək müxtəlif sahələrdə şəffaflığın təbliğ edilməsini irəli sürürlər.

Eyni zamanda, bu təşkilatlar korrupsiya risklərinin qiymətləndirilməsi, əhalinin maarifləndirilməsi, korrupsiya qarşı strategiyanın hazırlanması və islahatların aparılması üçün dövlətlərə dəstək və təsir göstərirlər. Qeyd edildiyi kimi, iqtisadiyyatın qloballaşması bir çox beynəlxalq siyasi və iqtisadi təşkilatları korrupsiya problemlərinə daha dərinə diqqət yetirməyə vadar etmişdir. Belə ki, 1996-cı ildən başlayaraq beynəlxalq və yerli səviyyədə korrupsiya hallarının azaldılması üçün bir çox hüquqi addımlar atılmışdır. Korrupsiya hallarının qarşısının alınması üçün beynəlxalq hüquqi sənədlərin qəbul edilməsi və beynəlxalq antikorrupsiya təşkilatlarının təsis edilməsi bu istiqamətdə atılmış əsas addımlardır.

Həmin sənədlərdən biri kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasını (UNCAC - United Nations Convention against Corruption) göstərmək olar. BMT-nin Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası korrupsiyaya qarşı mübarizədə ilk qlobal hüquqi vasitə olduğu üçün müvafiq standartlara malikdir. UNCAC 2003-cü ilin dekabr ayında 111 dövlət tərəfindən imzalanmış, 30-dan çox ölkə ratifikasiya etdikdən sonra 2005-ci ilin dekabr ayında qüvvəyə minmişdir. Hal-hazırda Konvensiyanı 140 dövlət imzalamış və 70-dən çox dövlət ratifikasiya etmişdir. Azərbaycan Respublikası tərəfindən bu Konvensiya 27 fevral 2004-cü il tarixində imzalanmış, Konvensiya Azərbaycana münasibətdə 2005-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Konvensiyanın 15-ci maddəsində rüşvətin tərifı bu məzmununda verilmişdir: “Hər hansı bir imtiyazların əldə edilməsi məqsədilə vəzifə öhdəliklərinin icra edilməsi və ya edilməməsi üçün vəzifəli şəxslərə birbaşa və ya dolayı söz verilən, təklif edilən və ya verilən xeyirlər”. Konvensiyanı imzalayan dövlətlər rüşvət təklif edən və onu qəbul edən şəxsləri cinayət məsuliyyətinə cəlb etməlidirlər. Həmçinin bu Konvensiya özəl sektordakı (hər iki tərəfin özəl sektora aid

edilən) korrupsiya hüquqpozmalarını da əhatə edir. Konvensiyanın digər müddəaları ictimai və özəl əmlakın talanması və çirkli pulların yuyulması məsələlərini əhatə edir. OECD-nin Konvensiyasında olduğu kimi, bu Konvensiya da “qara mühasibatlığı” qadağan edir. Konvensiyada özəl sektorda korrupsiyaya qarşı mübarizə ilə əlaqədar müddəalar aşağıdakı qaydada göstərilmişdir²:

1. Hər bir İştirakçı Dövlət öz daxili qanunvericiliyinin əsas prinsiplərinə uyğun olaraq, özəl sektorla bağlı korrupsiyanın qarşısının alınması, bu sektorda mühasibat uçotu və audit standartlarının gücləndirilməsi üçün tədbirlər görür və lazım gəldikdə, bu tədbirlərə əməl edilməməsinə görə səmərəli, müvafiq və çəkindirici təsir göstərən mülki-hüquqi, inzibati və ya cinayət sanksiyaları müəyyən edir.
2. Bu məqsədlərə nail olunmasına yönəlmiş tədbirlər, digər məsələlərlə yanaşı, həmçinin aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- a) hüquq-mühafizə orqanları və müvafiq özəl təşkilatlar arasında əməkdaşlığın təşviqi;
- b) müvafiq özəl təşkilatların fəaliyyətində vicdanlılığın təmin edilməsinə yönəlmiş standart və prosedurların, habelə sahibkarlar və bütün müvafiq peşə nümayəndələri tərəfindən fəaliyyətin düzgün, vicdanlı və lazımi formada həyata keçirilməsi, maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması və kommersiya müəssisələri arasında, o cümlədən onların dövlətlə müqavilə münasibətlərində vicdanlı kommersiya praktikasından istifadənin təşviqi üçün davranış kodekslərinin hazırlanmasına yardım;
- c) özəl təşkilatların fəaliyyətində şəffaflığın təmin olunmasına yardım edilməsi, lazım gəldikdə, həmçinin korporativ təşkilatların yaradılması və idarə

---

² BMT-nin Korrupsiya əleyhinə Mübarizə Konvensiyasının 12-ci maddəsi.

- olunmasında iştirak edən hüquqi və fiziki şəxslərin müəyyənləşdirilməsi üzrə tədbirlər görülməsi;
- d) özəl təşkilatların fəaliyyətini tənzim edən prosedurlardan, o cümlədən kommərsiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün dövlət orqanlarının verdiyi subsidiya və lisenziyalara aid prosedurlardan sui-istifadə hallarının qarşısının alınması;
  - e) keçmiş dövlət vəzifəli şəxslərin peşəkar fəaliyyəti və ya dövlət vəzifəli şəxslərin istefaya və ya pensiyaya çıxmasından sonra özəl sektordakı işi onların dövlət vəzifəsində olduğu dövrdə yerinə yetirdikləri və ya yerinə yetirilməsinə nəzarət etdikləri funksiyalarla birbaşa bağlı olduqda, zəruri hallarda və ağılabatan müddətə məhdudiyətlər qoymaq yolu ilə, maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması;
  - f) strukturundan və ölçülərindən asılı olaraq özəl təşkilatlarda korrupsiya əməllərinin qarşısının alınması və aşkara çıxarılmasına kömək məqsədi daşıyan qənaətbəxş daxili audit mexanizmləri yaradılmasının, habelə bu təşkilatların hesablarında və tələb olunan maliyyə cədvəllərində müvafiq audit və sertifikatlaşdırma prosedurlarının tətbiqinin mümkünlüyünün təmin edilməsi.

3. Korrupsiyanın qarşısını almaq məqsədilə hər bir iştirakçı Dövlət öz daxili qanunvericiliyinə əsasən, mühasibat uçotunun aparılmasını, maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsini, habelə mühasibat uçotu və audit standartlarını tənzimləyən qaydalara əsasən, Konvensiyaya uyğun olaraq tanınmış hər hansı hüquqpozmanın törədilməsinə yönəlmiş aşağıdakı hərəkətlərin qadağan edilməsi üçün lazım olan tədbirləri görür:

- a) uçotdankənar hesabların tərtib olunması;
- b) uçota alınmamış və ya düzgün qeydiyyatla alınmamış əməliyyatların aparılması;
- c) mövcud olmayan xərclərin uçotunun aparılması;
- d) obyekt düzgün müəyyən edilməyən passivlərin qeydə alınması;
- e) saxta sənədlərdən istifadə olunması;
- f) mühasibat sənədlərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddət başa çatmadan qəsdən məhv edilməsi.

4. Hər bir İştirakçı Dövlət bu Konvensiyanın 15 və 16-cı maddələrinə uyğun olaraq təsbit edilən hüquqpozmaların tərkibinin əlamətlərindən biri olan rüşvət hesab olunan xərclərin, habelə lazım gəldikdə, korrupsiya əməllərinə yardım məqsədilə çəkilmiş xərclərin vergitutmadan azad olunmasından imtina edir.

Özəl sektorda rast gəlinən korrupsiya hüquqpozmalarının əsasən 2 növü fərqləndirilir:

Sistem xarakterli korrupsiya dedikdə, özəl sektorda fəaliyyət göstərən müəssisələr və ya onların səlahiyyətli nümayəndələri tərəfindən şirkətin mənafeyi naminə qərarların qəbul edilməsi və ya digər növ hərəkətlərin edilməsi müqabilində yüksək

vəzifəli şəxslərə maddi və sair nemətin verilməsi başa düşülür. Korrupsiyanın bu növünə aşağıda sadalanan sahələrdə daha çox rast gəlinir:

- 1) Qanunvericilik sahəsi (Şəxsi maraqların təmin edilməsi məqsədi ilə qanunvericilik səlahiyyətlərinə malik olan vəzifəli şəxslərə rüşvət verilməsi);
- 2) Dövlət satınalmaları sahəsi (Tender zamanı şirkətlərarası rəqabətin məhdudlaşdırılması və eləcə də şirkətin xeyrinə qərarların qəbul edilməsi məqsədi ilə dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinə maddi və sair nemətin verilməsi);
- 3) Mühəndislik və ərazi planlaşdırma sektoru (Təsərrüfat subyektləri tərəfindən tikintiyə icazə verilməsi, eləcə də torpaqların təyinatının dəyişdirilməsi məqsədi ilə dövlət orqanlarının yüksək vəzifəli şəxslərinə maddi və sair nemətin verilməsi);
- 4) Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsi (Ətraf mühitin çirkləndirilməsi ilə bağlı qiymətləndirmə zamanı dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən saxtakarlığa yol verilməsi);
- 5) Məhkəmə sistemi (Müəssisənin xeyrinə qərarın qəbul edilməsi üçün hakimlərə maddi və sair nemətin verilməsi).

Litva Hüquq İnstitutu tərəfindən aparılmış tədqiqatlar nəticəsində ölkədə mövcud sistem xarakterli korrupsiya hallarının aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir³:

- 1) Bu növ korrupsiyanın mövcudluğu ölkənin iqtisadi və siyasi sistemində sarsıdıcı zərbə vurulmasına səbəb olur;
- 2) Bu qəbildən olan korrupsiya hüquqpozmaları zamanı rüşvətin miqdarı yüksək olur, bu zaman rüşvət alan şəxslə rüşvət verən şəxs arasında qeyri-qanuni əlaqələr və korrupsiya faktları mütəmadi olaraq davam edir;

³ Anti-Corruption Handbook for Business (Vilnius 2016)

3) Bu növ korrupsiya hüquqpozmaları vətəndaşların dövlət orqanlarına qarşı olan inamının itməsinə, qanunun tələblərinin pozulması hallarının artmasına, eləcə də iqtisadi rəqabətin azalmasına və iqtisadi itkilərə səbəb olur.

Məişət xarakterli korrupsiya dedikdə, subyektlər tərəfindən cəzalardan yayınmaq və ya az əhəmiyyətli imtiyazlardan istifadə etmək məqsədi ilə daha aşağı vəzifəli şəxslərə maddi və sair nemətin verilməsi başa düşülür. Məişət xarakterli korrupsiya hallarına daha çox yerli özünüidarətmə orqanlarının vəzifəli şəxsləri, inzibati xətalara dair qanunvericiliyin tətbiqinə nəzarəti həyata keçirən, eləcə də inzibati tənbeh tətbiq etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxslər tərəfindən yol verilir. Bu qəbildən olan korrupsiya hüquqpozmalarının xarakterik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- 1) Bu növ korrupsiya hüquqpozmalarının törədilməsində iştirak edən insanların sayı çox olur;
- 2) Qeyd olunan hallar vətəndaşlara mənəvi cəhətdən mənfi təsir edir;
- 3) Bu qəbildən olan korrupsiya hüquqpozmalarına gündəlik fəaliyyətdə daha çox rast gəlinir;
- 4) Məişət xarakterli korrupsiya halları cəmiyyətin qanunlara və müvafiq qurumlara olan inamını sarsıdır;
- 5) Qeyd olunan üsullar ilə problemlərin rahat şəkildə həll edilməsi məhz şəxslərin özləri tərəfindən korrupsiya hüquqpozmalarına yol verilməsi hallarının sayının artmasına səbəb olur.

Son dövrlərdə əksər kommərsiya təşkilatları, eləcə də onların vəzifəli şəxsləri korrupsiyaya qarşı mübarizəni sosial məsuliyyətin bir hissəsi kimi qəbul edirlər. Belə ki, müəssisələrin korrupsiyaya qarşı mübarizə aparmaları ilə bağlı başlıca məqsədi kimi şirkətlərin dövlət tərəfindən tətbiq oluna biləcək hüquqi təsir tədbirlərindən qorunmaq çıxış edir. Bu səbəbdən təş-

kilatlar yarana biləcək əsas korrupsiya risklərini müəyyənləşdirməli, fəaliyyətlərini təhlil edərək profilaktik tədbirlər həyata keçirməlidirlər.

Özəl sektorda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə baş verən korrupsiya hüquqpozmaları barədə məlumatlar əksər hallarda ictimaiyyətə açıqlanmır. Bunun səbəbi kimi aşağıdakılar çıxış edir:

- 1) Özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və təşkilatlar nüfuzlarını qorumaq məqsədi ilə korrupsiya hüquqpozmaları barədə məlumatları gizlədirlər;
- 2) Baş verən hal hərtərəfli araşdırılmadığından korrupsiya hüquqpozmasının dərəcəsi və əhəmiyyəti qeyri-müəyyən qalır;
- 3) Cəmiyyət özəl sektorda baş vermiş bu qəbildən olan hüquqpozmaları korrupsiya cinayətləri kimi qəbul etmir, həmin hüquqpozmalara bir növ günahı olmayan (az əhəmiyyətli) dələduzluq kimi yanaşır və qismən bu halların baş verməsinə göz yumur.

Litva Hüquq İnstitutu tərəfindən 2014-cü ildə həyata keçirilmiş tədqiqatlar zamanı ölkənin özəl sektor sahəsində aşağıdakı korrupsiya hallarının mövcudluğu aşkar edilmişdir⁴:

- 1) **Kütləvi informasiya vasitələri** – Rüşvət verən şəxs barəsində olan məlumatların yayımlanmaması və ya təhrif olunmuş formada yayımlanması
- 2) **İdman sahəsi** – İdman təşkilatlarında və federasiyalarında həyata keçirilən seçkilər zamanı nəticələrin saxtalaşdırılması, idman yarışları ilə bağlı püşkatmalar zamanı saxtakarlıq, eləcə də rüşvət və digər korrupsiya hüquqpozmalarına yol verilməsi

---

⁴ Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business (OECD, UNODC and THE WORLD BANK)

- 3) **Təhsil sahəsi** – İmtahan suallarının, diplomların, yüksək səviyyəli məktəbə qəbul üçün nəzərdə tutulmuş imtahan tapşırıqlarının satılması, rüşvət müqabilində yüksək qiymətlərin yazılması
- 4) **Hüquqi xidmətlərin göstərilməsi sahəsi** – Eyni vaxtda bir neçə partiyanın təmsil edilməsi; çirkli pulların yuyulması sahəsində qeyri-qanuni xidmətlərin göstərilməsi; maraqların vicdansız şəkildə təmsil edilməsi
- 5) **Özəl tibb müəssisələrində xidmət sahəsi** – Növbədənənar müalicəyə yazılmaq üçün ödənişlərin edilməsi; xəstə barəsində mövcud tibbi qeydlərin saxtalaşdırılması; xəstələrə əczaçılıq şirkətlərinin mənafeyinə xidmət edən qiyməti yüksək dərman reseptlərinin yazılması və.s
- 6) **Əczaçılıq sahəsi** – Saxta kliniki testlərin satışı, həkimlərə, eləcə də əczaçılara qanunsuz dəstək verilməsi və.s
- 7) **Kommersiya xidmətlərinin göstərilməsi sahəsi** – Müəssisələrin aktivlərinin yığılması və ya israf edilməsi; müəssisənin konfidensial məlumatlarının rəqib şirkətlərə sızdırılması; kartel sövdələşməsi; rüşvətxor təchizatçıların seçilməsi və.s.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən, özəl sektorda baş verən korrupsiya hüquqpozamaları xarakter və məqsədinə görə dövlət sektorunda törədilmiş korrupsiya cinayətlərinə bənzəsə də, bu sahədə törədilmiş korrupsiya cinayəti nəticəsində ziyan dövlətə deyil, məhz şirkətə vurulur. Əksər hallarda şirkət səhmdarları müəssisədə daxili idarəçilik qaydalarının zəif olması səbəbi ilə korrupsiya hüquqpozması nəticəsində şirkətə vurulmuş ziyanın dərəcəsi barədə məlumatsız olurlar. Bu isə şirkətin səlahiyyətli işçiləri tərəfindən şirkət aktivlərinin şəxsi məqsədlər üçün istifadə edilməsi və digər bu kimi pozuntu hallarının sayının artmasına səbəb olur. Belə ki, işçilərin bu cür qanunsuz hərəkətləri şirkətlər üçün aşağıda sadalanan ağır nəticələrə səbəb olur:

- 1) Daha aşağı keyfiyyətli malların satılması, eləcə də aşağı keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsi;
- 2) Daha yüksək qiymətli malların alınması;
- 3) Cəmiyyətdə, xüsusilə də kommersiya sahəsində nüfuzun itirilməsi.

Tədqiqatlara əsasən, korrupsiya halları aşağıda sadalanan 3 əsas faktordan yaranır:

- 1) Korrupsiya hüquqpozmalarına meyilli insanlar;
- 2) Qanunvericilikdə mövcud olan boşluqlar;
- 3) Şirkətdaxili qaydalarda mövcud olan çatışmazlıqlar.

Həmin halların qarşısının alınması üçün idarə, müəssisə və təşkilatlar öz fəaliyyətlərində korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində aşağıdakı prinsipləri rəhbər tutmalıdırlar:

- Aşkarlıq və açıqlıq prinsipi;
- Şəffaflıq prinsipi;
- Dürüslük prinsipi;
- Sadıqlıq və etibarlılıq prinsipi;
- İşçilərin maarifləndirilməsi prinsipi;
- İşçilərin rüşvət almaqdan çəkindirilməsi və hesabatlılıq prinsipi;
- Nəzarət və yoxlama sahəsində həssaslıq prinsipi.

Özəl sektorda korrupsiyaya qarşı mübarizənin üsul və vasitələrindən biri kimi müəssisələrdə “Compliance” (Uyğunluq) sisteminin yaradılması çıxış edir. Belə ki, hər bir müəssisədə korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə müvafiq fəaliyyətə məsul olan bir şəxs – uyğunluq funksiyalarını icra edən əməkdaş

təyin edilməlidir.⁵ Həmin şəxs şirkətin rəhbər vəzifəli şəxslərindən təyin olunmalıdır. Lakin müəssisələrdə qeyd olunan fəaliyyəti həyata keçirmək üçün müvafiq struktur bölmənin yaradılması da məqsədmüvafiq hesab edilə bilər. Müvafiq bölmələrin strukturlarına dair ayrıca beynəlxalq standartlar müəyyən edilməsə də, belə bölmələrin funksiyaları üzrə bir neçə prinsiplər nəzərdə tutulmuşdur. Bununla bağlı ilk olaraq qeyd olunmalıdır ki, uyğunluq “quru” qayda və proseduralarla məhdudlaşdırılmalı deyil, hər bir müəssisədə bu məsələ üzrə ayrıca mədəniyyət formalaşdırılmalıdır. “Uyğunluq” mədəniyyəti hər bir müəssisənin etik davranış kodeksinin və fəlsəfəsinin ayrılmaz və əhəmiyyətli hissəsini təşkil etməlidir. “Uyğunluq” funksiyalarına hörmət və onların zəruriliyinə inam şirkətin bütün digər əməkdaşları üçün ibrətverici olaraq ilk növbədə müəssisə rəhbərlərinin təmsalında təcəssüm edilməlidir.

“Uyğunluq” funksiyalarının icrası ilə bağlı müstəqillik həmin institutun ayrıca müəyyən edilmiş müvafiq statusu ilə təmin edilə bilər. Bu cür status ilk növbədə şirkətin siyasəti və daha sonra həmin siyasətə uyğun hazırlanmış digər daxili sənədlərdə (qaydalarda, vəzifə təlimatlarında) öz əksini tapmalıdır. Daxili sənədlərlə dəqiq müəyyənləşdirilməli olan məsələlərə uyğunluq funksiyasının rolu, risklərin idarə edilməsindəki yeri, uyğunluq funksiyalarını icra edən əməkdaşların müvafiq (o cümlədən hesabatlılıq) vəzifələri, habelə şirkətin digər struktur bölmələri ilə əməkdaşlıq etmək, uyğunluq qaydalarının pozulma hallarını araşdırmaq və öz mülahizələrini maneəsiz şəkildə ən yüksək rəhbərliyə çatdırmaq hüquqları aiddir. “Uyğunluq” funksiyalarının öhdəsindən gəlmək üçün başda məsul şəxs olmaqla həmin fəaliyyəti həyata keçirən əməkdaşlar korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə mövcud qanunvericiliyi çox yaxşı bilməli, müvafiq sahədə kifayət qədər uzun müddətli təcrübə, bacarıq və səriştəyə malik olmalıdırlar. Həmin şəxslər yüksək peşəkar və şəxsi keyfiyyətləri ilə fərqlən-

---

⁵ Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business (OECD, UNODC, The World Bank)

məli, şirkətin digər əməkdaşlarına dəstək olmalı, korporativ əməkdaşlığı yüksək səviyyədə saxlamaq iqtidarında olmalıdırlar. “Uyğunluq” funksiyalarını icra edən əməkdaşların vəzifələrinə müəssisədə həyata keçirilən hər bir əməliyyatı izləmək, təhlillər aparmaq, qeyri-adi əməliyyatları müəyyən etmək, rəhbərliyə dövrü olaraq hesabat vermək vəzifələri aiddir. Bundan savayı, tədbirlər planına uyğun olaraq, müəyyən dövrlərdə “uyğunluq” funksiyalarını icra edən əməkdaşlar tərəfindən müəssisənin korrupsiya riskləri qiymətləndirilməli və şirkətin bütün əməkdaşları üçün müvafiq təlimlər təşkil edilməlidir. Bunun üçün, sözsüz ki, tədbirlər planı əsaslı və ətraflı düşünülmüş şəkildə tərtib edilməlidir. “Uyğunluq” funksiyalarının effektivliyi müəssisənin korporativ mədəniyyəti, şəffaflığı, yüksək əxlaq normaları və şirkət daxilində olan əməkdaşlıq səviyəsindən artıq dərəcədə asılıdır. Özəl sektorda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə “Uyğunluq” sisteminin mövcud olmaması şirkətin cəmiyyətdə, xüsusilə də kommersiya sahəsində olan nüfuzunun itirilməsi, daha aşağı keyfiyyətli məhsulların satışı, eləcə də daha aşağı keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsi, şirkətin tərəfdaşlıq etdiyi müəssisələrlə əlaqələrin itirilməsi, baş vermiş hüquqpozamlara görə hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən məsuliyyətə cəlb olunma riskini artırır.

Tədqiqatçılar həmçinin özəl sektorda korrupsiya hallarının qarşısının alınması sahəsində aşağıdakı üsulların tətbiqini zəruri hesab edirlər⁶:

ZƏRURİ HESAB EDİLƏN ÜSULLAR

- 1) Korrupsiya qarşı mübarizə fəaliyyətinin müəssisə rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilməsi;
- 2) Müəssisənin korrupsiyaya qarşı mübarizə siyasətinin hazırlanması;
- 3) Şirkətin iş mühitində qarşılaşa biləcəyi korrupsiya risklərinin qiymətləndirilməsi;

⁶ Anti-Corruption Handbook for Business (Vilnius 2018)

- 4) Qeyri-prosessual münasibətlər və işçilər arasında olan problemlərlə bağlı daxili araşdırmanın aparılması;
- 5) İşə qəbul olunacaq işçilərin dürüstlük və şəffaflığının qiymətləndirilməsi (yoxlanılması);
- 6) Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində işçilərin maarifləndirilməsi;
- 7) Etik Davranış Kodeksinin qəbul olunması;
- 8) Maraqların toqquşmasının qarşısının alınmasına dair siyasətin həyata keçirilməsi;
- 9) Hədiyyə və nümayəndəlik siyasətinin həyata keçirilməsi;
- 10) İşçilər barəsində mütəmadi olaraq həvəsləndirmə tədbirlərinin görülməsi;
- 11) Lobbi siyasətinin həyata keçirilməsi;
- 12) Hesabat sisteminin mövcudluğu və informatorların məxfiliyinin və müdafiəsinin təmin edilməsi;
- 13) Şirkətlərin fəaliyyətinin yoxlanılması; (Audit yoxlaması)
- 14) Şəffaflıq və ictimaiyyət qarşısında hesabatlılıq prinsipi;
- 15) Korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərini özündə əks etdirən fəaliyyət planının qəbul edilməsi;
- 16) Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair fəaliyyət planlarının hazırlanması; fəaliyyət planlarının icrasına nəzarət mexanizminin müəyyən edilməsi;
- 17) Müəssisənin korrupsiyaya qarşı mübarizə sisteminin qiymətləndirilməsi;
- 18) Korrupsiya hüquqpozumları barədə məlumat verən əməkdaşın müdafiəsinin təmin edilməsi.

FƏSİL 2. Korrupsiya riskləri. Korrupsiya risklərinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi

Özəl sektorda korrupsiya təzahürlərinin aradan qaldırılmasının üsullarından biri kimi idarə, müəssisə və təşkilatlar tərəfindən öz fəaliyyətlərində korrupsiya risklərinin idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi siyasətinin həyata keçirilməsi çıxış edir. «Risk» yunan sözü olan “Ridsikon” və “Ridsa” sözlərindən götürülüb, mənası sıldırım qaya deməkdir. İtalyan dilində “Risiko” – təhlükə, qorxu, “Riscare” – qayalar arasında manevr etmək, fransız dilində isə “Risdœ” – qorxu, risk etmə (hərfi mənada sıldırım qayalıq keçmək) deməkdir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “risk” – “təhlükə imkanı”, “ola biləcək təhlükə”, “qorxulu iş” sözlərinin sinonimi kimi verilmiş və “yaxşı

nəticələnməyi ümidi ilə hərəkət etmə, iş görmə, cəsarət etmə” sözləri ilə izah edilmişdir. İngilis dilinin izahlı lüğətində isə “Risk”- “təhlükə yarada biləcək vəziyyət”, “gözlənilməz xoş olmayan hadisənin baş verməsi ehtimalı” kimi verilmişdir.

Risqlərin aşağıdakı əsas əlamətləri vardır:

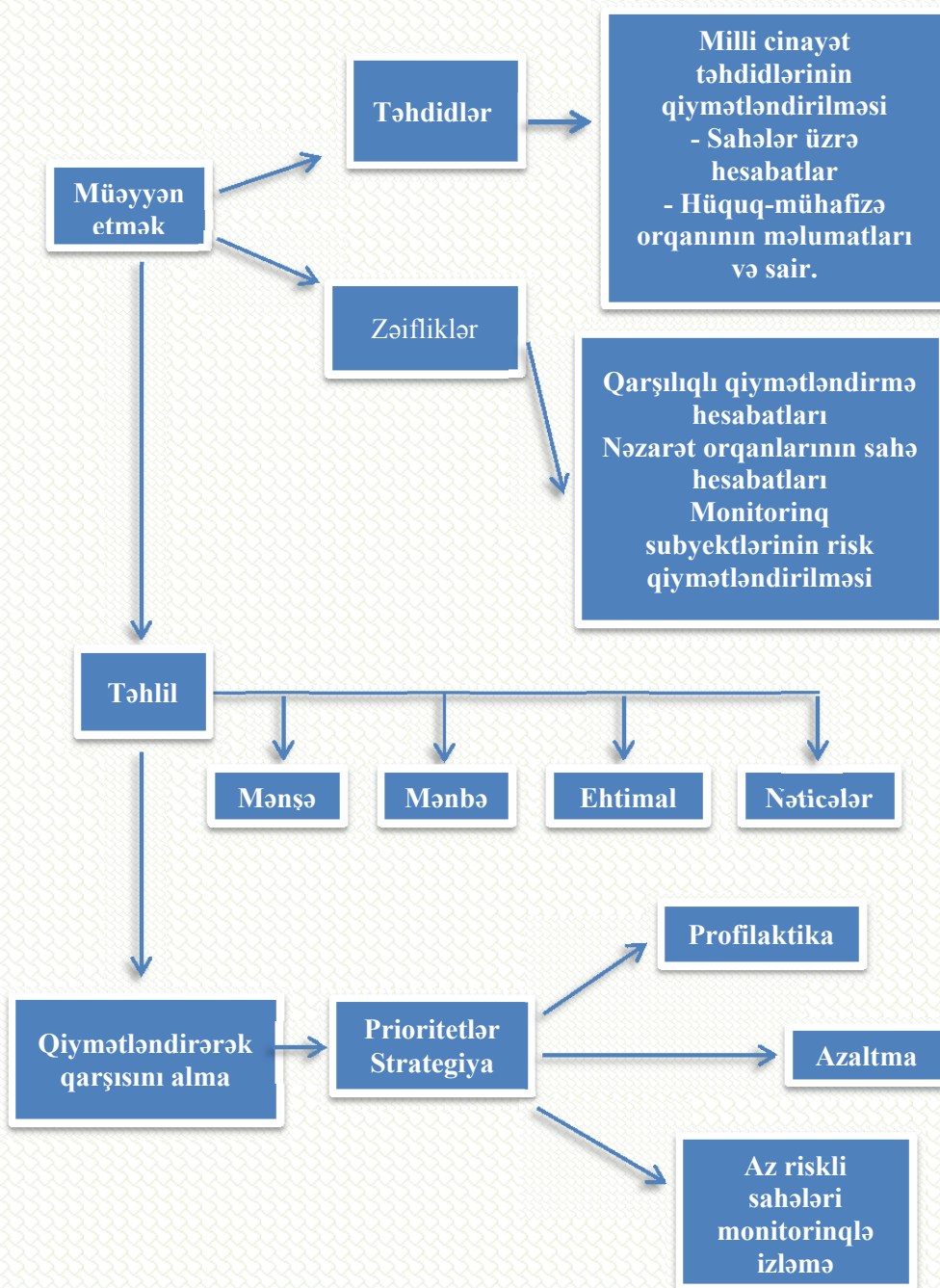

- ❖ Riskin ziddiyyətliliyi özünü onda büruzə verir ki, o, bir tərəfdən təşəbbüslərin, yenilikçi ideyaların, eksperimentlərin həyata keçirilməsini təmin edir, yəni ictimai və texniki tərəqqini sürətləndirir. Digər tərəfdən hadisələrin inkişafının obyektiv qanunauyğunluqlarını lazımi səviyyədə uçota almadan alternativ seçilərkən avanturizmə, sosial tərəqqinin ləngidilməsinə səbəb olur.
- ❖ Riskin alternativliyi qərarların bir neçə mümkün variantlarının seçilməsi ilə bağlıdır. Risk vəziyyətinin konkret mahiyyətindən asılı olaraq alternativlik müxtəlif üsullarla həll edilir. Sadə vəziyyətlərdə seçim keçmiş təcrübə və inflyasiya əsasında həyata keçirilir, mürəkkəb vəziyyətlərdə isə xüsusi metod və metodikalardan istifadə edilməsi zəruridir.
- ❖ Riskin mövcudluğu bilavasitə məzmununa və büruzə vermə formasına görə həmcins olmayan qeyri-müəyyənliklə bağlıdır. Risk özlüyündə inandırıcılığın bilinməməsini, birmənalılığın olmamasını ifadə edən qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması üsullarından biridir. Qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması üçün riskin mənbələrini öyrənmək zəruridir.

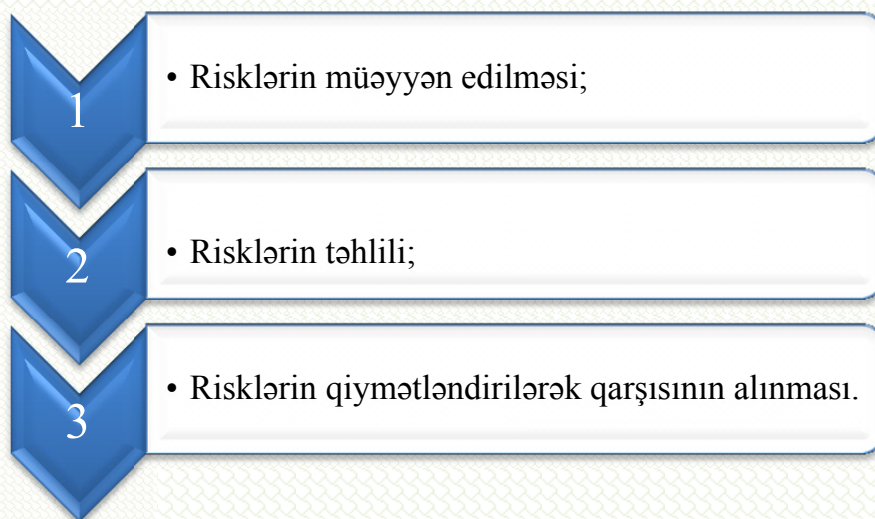
Korrupsiya risklərinin müəyyən edilməsi, təhlili və qiymətləndirilərək qarşısının alınmasına dair metodologiyanın hazırlanmasında istifadə edilməsi ilə əlaqədar aşağıdakı cədvəl və məlumatlar təqdim edilir:

Risklərin qiymətləndirilməsi - seçilmiş metodologiya əsasında hər hansı sistemə yönəlmiş təhdidlərin və həmin sistemdə mövcud olan olan zəifliklərin aşkar edilməsi, həmin risklərə (təhdid və zəifliklərə) uyğun olaraq institusional, sahəvi və milli səviyyədə taktiki və strateji hədəflərin müəyyən edilməsi, eləcə də zəifliklərin aradan qaldırılması və təhdidlərin azaldılması üzrə görülən tədbirlərdən ibarətdir.

Korrupsiya risklərinin qiymətləndirilməsi prosesi 3 mərhələyə bölünür:

RİSKLƏRİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Bu mərhələnin əsas məqsədi korrupsiya təhdidlərinin, zəifliklərin (vulnerabilities) aşkar edilməsidir. Risklərin müəyyən edilməsi mövcud risklərin siyahısının tərtib edilməsi, dərk edilməsi və qeydə alınması prosesidir. Risklərin müəyyən edilməsi ilə sistemin məqsədlərinə nail olmasına təsir edəcək hallar aşkar edilir. Qeyd olunan proses özündə riskin səbəblərinin və mənbələrinin (fiziki ziyan kontekstində təhdidlərin), eləcə də ona mühüm təsir göstərə bilən hadisələr,

hallar və vəziyyətlərin və potensial nəticələrin müəyyən edilməsini birləşdirir.

Korrupsiya təhdidlərinin siyahısının tərtib edilməsi zamanı aşağıdakı mənbələrdən alınan məlumatlardan istifadə edilir:

- 1) Korrupsiya cinayətləri üzrə mətbuat məlumatlarından;
- 2) Səhələr üzrə tipoloji hesablardan;
- 3) Milli səviyyədə aparılmış təhdid qiymətləndirmələrindən;
- 4) Hüquq-mühafizə orqanlarında olan ümumi informasiyalardan.

Korrupsiyaya şərait yaradan zəifliklərin siyahısının tərtib edilməsi zamanı aşağıdakı mənbələrdən alınan məlumatlardan istifadə edilir:

- 1) Qarşılıqlı qiymətləndirmə hesabatları;
- 2) Nəzarət orqanlarının hesabatları;
- 3) Özəl sektorun zəiflikləri barədə hesabatlar;
- 4) Müvafiq qurumlar tərəfindən hazırlanmış risk qiymətləndirmələri;
- 5) Korrupsiya məsələləri ilə məşğul olan dövlət orqanlarının ümumi informasiya və bilikləri;
- 6) Öhdəliklərin yerinə yetirilməsində mövcud zəif yerlər haqqında məlumatlar.

Təhdid və zəifliklərin ilkin siyahısının tərtib edilməsində müvafiq ekspertlərin iştirakı təmin edilməlidir.

Risqlərin müəyyən edilməsi mərhələsində istifadə olunan yanaşmalardan biri risk doğuran halların aşkar edilməsi üçün konkret halların ilkin nəzərdən keçirilməsi və öyrənilməsi, təhlil ediləcək əsas risk ssenarilərinin müəyyən edilməsidir. Risqlərin müəyyən edilməsi məqsədilə hər sahə üzrə əsaslı monitoring sistemi yaradılmalıdır. Zəif monitoring sisteminin

olması səbəbindən şübhəli əməliyyatların aşkar edilməsi mümkün olmur.

Bundan əlavə, əlaqəli sahələr üzrə üzləşdirmələrin aparılması risklərin müəyyən edilməsinə köməklik göstərəcəkdir.

Digər mümkün yanaşma mövcud tendensiya və vəziyyətin makrosəviyyədə nəzərdən keçirilməsi ilə risk amillərinin ilkin siyahısının tərtib edilməsini nəzərdə tutur.

Riskləri müəyyən etmək üçün həmçinin subyektlər, ictimai münasibətlərin iştirakçıları müəyyən edilir. Həmin iştirakçıların yüksək riskli olduğunu müəyyən etməyə kömək edən sahələr üzrə dəqiq və aydın qayda və prosedurlar yaradılır. İştirakçının bir şəxsiyyət kimi mövcud statusu, fəaliyyəti, cəmiyyətdə mövqeyi (siyasət ilə əlaqəsi), mənşəyi, gəlirin və mövcud aktivlərinin mənbəyi müəyyən edilir.

Təhdidləri və zəiflikləri, ümumilikdə korrupsiya risklərini müəyyən etmək üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- ✓ Müntəzəm olaraq korrupsiyanın vəziyyəti ilə bağlı tədqiqatların aparılması;
- ✓ Mövcud problemlərin sistemik şəkildə təhlil olunması;
- ✓ Korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin təsirinin qiymətləndirilməsi;
- ✓ Vətəndaş cəmiyyətini cəlb etməklə, müəssisələrin fəaliyyətinin monitorinq və qiymətləndirmə mexanizminin yaradılması;
- ✓ Vəzifəli şəxslərin fəaliyyətində maraqların toqquşduğu sahələrin müəyyən edilməsi.
- ✓ Risklərin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi prosesində vətəndaş cəmiyyətinin və akademik təmsilçilərin iştirakının təmin edilməsi,
- ✓ Korrupsiya hallarını araşdıran orqanların bank və maliyyə məlumatlarına sürətli və məxfi çıxış imkanlarını asanlaşdırmaq üçün lazımi tədbirlərin görülməsi;

- ✓ Əmlakın müsadirə rejiminin effektivliyini, o cümlədən ələ keçirilən və müsadirə edilmiş əmlakın növü və miqdarı, habelə mülkiyyətinə dair dəqiq statistik məlumatların toplanması;
- ✓ Büdcədən maliyyələşən dövlət orqanlarında ayrılan dövlət maliyyəsinin görülən işlərlə adekvatlığının yoxlanılması.

Risqlərin təhlili – Hər bir riskə müəyyən nisbi qiymət və ya əhəmiyyətlik dərəcəsi vermək üçün risklərin xarakterinin (təbiətinin), mənşəyinin, ehtimalının və nəticələrinin başa düşülməsi məqsədilə onların təhlili aparılır.

Korrupsiya risklərinin təhlillərinin aparılması zamanı daha geniş mənada risklərin inkişafına təsir edən ümumi vəziyyət və şəraitə xas müvafiq amillər nəzərə alınır. Ümumi vəziyyətə aid belə geniş amillərə ölkədəki ümumi vəziyyəti əks etdirən amillər (məsələn, müvafiq siyasi, iqtisadi, coğrafi və sosial aspektlər və xüsusiyyətlər), eləcə də korrupsiya qarşı mübarizə tədbirlərinin hansı şəkildə həyata keçirilməsinə təsir edən digər amillər (struktura və konkret şəraitə aid amillər) daxildir.

Konkret riski doğuran və ya ona kömək edən siyasi, iqtisadi, sosial, texnoloji, ekoloji və hüquqi məsələləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Mühitin və şəraitin hansı amillərinin risklərin xarakterinə, mənşəyinə, ehtimalına və nəticələrinə təsir etməsi də müəyyən edilməlidir.

Təhlil mərhələsində kifayət qədər çevik hərəkət edilməli və birinci mərhələdə aşkar edilmiş risklərin siyahısına dəyişikliklərin daxil edilməsi (əlavə etmə, birləşdirmə və çıxarma) üçün dəqiqləşdirmələr aparmağa imkan verməlidir. Hər bir riskin miqyası və ciddiliyini müəyyən etməklə təhlili davam etdirmək olar.

Hər bir riskin nəticələrinin xarakter və dərəcəsi, eləcə də bu riskin reallaşma ehtimalı müəyyən olunmalı, sonra risk səviyyəsinin müəyyən edilməsi üçün əldə olunmuş nəticələr ümumiləşdirilməlidir.

Ekspertlər arasında sorğu metodundan və ya əvvəllər korrupsiyaya qarşı mübarizədə müəyyən edilmiş riskli fəaliyyətlərin statistikasından istifadə edilməklə təhlillər aparılmalıdır. İnformasiyanın əldə edilməsi üçün daha çox qrup muzakirələrinin və ya seminarlarının nəticələrinə üstünlük verilməlidir.

Risklərin qiymətləndirilərək qarşısının alınması - təhlil gedişində əldə edilmiş nəticələrdən risklərin azaldılmasının, onların qarşısının alınmasının prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi üçün istifadə edilir. Belə prioritet istiqamətlər risklərin azaldılması və ya onların qarşısının alınması strategiyasının hazırlanması üçün əsas təşkil edir.

Risk qiymətləndirilməsinin nəticələri əsasında korrupsiya riskləri aşağı, orta və yüksək səviyyəli kimi qiymətləndirilir (orta-yüksək və ya aşağı-orta kimi müəyyən aralıq göstəricilər də ola bilər). Qeyd olunan kateqoriyalardan korrupsiya risklərinin anlaşılması və onların prioritetliyinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə istifadə olunur.

Risk qiymətləndirilməsi aşağıdakı sualları cavablandırmaqdır:

- Nə baş verə bilər və niyə (riskin müəyyən edilməsi üzrə)?
- Təsirlər (nəticələr) hansılardır?
- Onların gələcəkdə baş vermə ehtimalı necədir?
- Riskin təsirini yumşaldan və ya risk ehtimalını azaldan hər hansı amil varmı?

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, risklərin qiymətləndirilməsi zamanı nəticələrin müvafiq cədvəllərdə əks edilərək müqayisələrin aparılması bu sahədə həyata keçirilən fəaliyyətin effektivliyini artırmağa bilər. Bu cür cədvəllər tərtib olunarkən risklərin həcmi və təhlükəliliyi nəzərə alınmaqla 4 səviyyə müəyyənləş-

dirilməlidir. Riskləri 4 səviyyə üzrə qruplaşdırmaq mümkündür⁷:

Nil (Zero) – risk yoxdur	(Minor Low) – aşağı səviyyəli risk	Moderate (also Medium) – orta səviyyəli risk	Major (High) – yüksək səviyyəli risk
---------------------------------	---	---	---

Bu cür cədvəllər hər il üçün tərtib olunmalı, illik göstəricilər arasında müqayisələr aparılmalıdır. Aparılmış müqayisələr nəticəsində müsbət tendensiya müşahidə edilmədiyi təqdirdə risklərin qiymətləndirilməsi siyasətinin dəyişdirilməsi, mövcud siyasətin tətbiqinin davam etdirilməsi kimi qərarlardan biri qəbul edilməlidir.

Yuxarıda göstərilənlərə baxmayaraq, risklərin qiymətləndirilməsinə dair hər hansı hüquqi bazanın olmaması, eləcə də, risklərin qiymətləndirilməsinin məcburi xarakter daşımaması təcrübədə müəyyən çətinliklər yaradır. Risklərin qiymətləndirilməsinin aparılması məcburi xarakter daşmadığından müəyyən qurumlar bu prosesin həyata keçirilməsindən yayınırlar. Odur ki, yüksək risk kateqoriyasına malik müəssisə və qurumlarda risklərin qiymətləndirilməsinin məcburi xarakter daşması məqsədemüvafiqdir.

Mənbədən asılı olaraq risklərin idarə edilməsinin (onlara nəzarətin) aşağıdakı üsullarından istifadə edilir:

- 1) Xəbərdarlıq (və ya riskdən qaçma);
- 2) Risklərin azaldılması;
- 3) Az riskli sahələri monitorinqlə izləmə. Riskin yol verilən həddinin müəyyən edilməsi.

⁷ Corruption Risk Assessment in Public Institutions in South East Europe (SEE2020 Series)

Təhlil edilmiş hər bir risk səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə görə tədbirlər müəyyən edilir. Risk səviyyələri onların azaldılması üçün daha sürətli və operativ tədbirlərin qəbul edilməsini tələb edir.

Hər hansı tələb olunan tədbirin tətbiq olunması müvafiq risklərin həddi, dərəcəsi, sayı və ya intensivliyindən asılıdır. Korrupsiya üzrə risklər aşağı səviyyədə olduqda standart mübarizə tədbirləri kifayət edir.

Risklərlə bağlı görülməli olan tədbirlərə dair sərbəst qərarlar müvafiq normativ-hüquqi baza və dövlət siyasəti nəzərə alınmaqla qəbul edilməlidir. Nəzarətə dair yanaşma və müvafiq normativ aktlara adekvat dəyişikliklər təxirəsalınmadan edilməlidir.

Korrupsiya risklərinin idarə edilməsi də görülmən tədbirlərin bir növüdür. Risklərin idarə edilməsinin əsas məqsədi müəssisənin qarşılaşa biləcəyi potensial problemləri qabaqcadan müəyyən edib tədbir görməkdən, bu problemlərin müəssisənin fəaliyyətinə mənfi təsirinin qarşısını almaqdan ibarətdir. Risklərin idarə edilməsi risklərin təhlili və qiymətləndirilməsini, o cümlədən risk səviyyəsinin göstəricilərinin təhlilini, maliyyə hesabatlarının yoxlanılması prosedurunun öyrənilməsini, cəmiyyətin müxtəlif sahələrinə cavabdeh olan vəzifəli şəxslərinin hesabatlarının dinlənilməsi və yoxlanılmasını ehtiva edir. Qeyd edilən məqsədlərə nail olmaq üçün cəmiyyətdə risklərin qiymətləndirilməsi və onlara nəzarət sistemi yaradılmalıdır. Bununla əlaqədar aşağıda sadalanan tədbirlərin görülməsi məqsədmüvafiq hesab edilir:

- 1) risklərin idarə edilməsi sistemini tənzimləyən fəaliyyət planlarının qəbul edilməsi;
- 2) risklərin idarə edilməsi sistemi üzərində monitoring və nəzarətin həyata keçirilməsi;

- 3) müntəzəm olaraq risklərin idarə edilməsi prosedurunun effektivliyinin təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi, onun yüksəldilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;
- 4) cəmiyyətin işçiləri tərəfindən risklərin idarə edilməsi proseduruna riayət edilməsinin stimullaşdırılması;
- 5) risklərin idarə edilməsi üsullarını müəyyənləşdirilməsi;
- 6) risklərin idarə edilməsinə cavabdeh olan şəxsləri təyin edilməsi;
- 7) risklərin idarə edilməsi barədə məlumatların açıqlanması.

Risklərin idarə edilməsi prosesinin mühüm elementlərindən biri kimi monitorinqlər çıxış edir. Monitorinq korrupsiya risklərini yalnız o şərtlə effektiv idarə edə bilər ki, normal işgüzar münasibətlərinə uyğun olan əməliyyatlardan fərqlənən qeyri-adi və şübhəli əməliyyatları müəyyən edə bilsin. Monitorinq bütün əməliyyatlara münasibətdə aparılmalı olsa da, monitorinqin dərinliyi və risk əsaslı olmalıdır, yəni yüksək riskli münasibətlərə münasibətdə gücləndirilmiş monitorinq tətbiq edilməlidir. Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, monitorinq yalnız ayrı-ayrı sahələrin əməliyyatları ilə məhdudlaşmamalıdır. Eyni zamanda, tədricən ortaya çıxan riskli əməliyyat sxemlərini müəyyən etmək üçün qurumun müxtəlif xidmətlərinin yenidən təhlili aparılmalıdır. Monitorinq zamanı eyniləşdirmə məlumatları, habelə dövlət orqanları (Maliyyə Monitorinqi Xidməti, hüquq-mühafizə orqanları) tərəfindən verilmiş məlumatlar (sorgular) və ya açıq mənbələrdən (internetdən və s.) əldə olunmuş məlumatlar nəzərə alınır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, risklərin qiymətləndirilməsi nəticəsində zəruri qabaqlayıcı tədbirlərin siyahısı tərtib edilməklə, həmin tədbirlər dövrü olaraq həyata keçirilməlidir.

Risklərin qiymətləndirilməsi prosesinin effektivliyinin təmin edilməsi məqsədilə geniş miqyasda, eləcə də qurumdaxili tədbirlərin görülməsi zəruridir.

Geniş miqyasda aşağıdakı tədbirləri tətbiq etmək mümkündür:

- 1) Anti-korrupsiya və şəffaflığın təbliği sahəsində qanunverici bazanın yaradılması və ya təkmilləşdirilməsi, bu cür bazanın təcrübədə tətbiqinin təmin edilməsi və ya genişləndirilməsi;
- 2) Rəhbər vəzifə daşıyan şəxslərin məsuliyyətliliyinin artırılması məqsədilə, müvafiq pozuntulara görə tətbiq edilən təsir tədbirlərinin sərtləşdirilməsi;
- 3) İstintaq orqanlarının prosessual təsir imkanlarının genişləndirilməsi;
- 4) Aidiyyəti şəxslər arasında maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- 5) Effektiv nəzarət mexanizmlərinin yaradılması və ya təkmilləşdirilməsi;
- 6) Yüksək risk kateqoriyasına daxil olması müəyyən edilmiş sahələr üzrə risk qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsinin məcburi xarakter daşması.

Litva Hüquq İnstitutu tərəfindən 2014-cü ildə həyata keçirilmiş tədqiqatlar zamanı özəl müəssisələrin fəaliyyətində aşağıdakı korrupsiya risklərinin mövcudluğu müəyyən edilmişdir⁸:

1) Cinayət təqibinə məruz qalma riski – Korrupsiya hüquqpozmalarına yol verilməsi müəssisələr və onların vəzifəli şəxslərinin hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalarına səbəb olur. Qeyd olunmalıdır ki, Litva Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən, şirkətin filialının fəaliyyətində yol verilmiş korrupsiya hüquqpozmalarına görə məsuliyyət riski məhz şirkətin üzərinə düşür. Bundan başqa qanunvericiliyə müvafiq olaraq ölkə hüdudlarından kənarında fəaliyyət göstərən təşkilatlar və onların vəzifəli

---

⁸ Anti-Corruption Handbook for Business (Vilnius 2016)

şəxsləri yol verdikləri korrupsiya hüquqpozmalarına görə məhz fəaliyyət göstərdikləri ölkənin qanunvericiliyi ilə məsuliyyətə cəlb olunurlar.

2) İqtisadi itki riski – Şirkət tərəfindən korrupsiya hüquqpozmalarına yol verilməsi müəssisəyə əhəmiyyətli dərəcədə maddi ziyan vurulmasına səbəb ola bilər. Belə ki, korrupsiya faktı ilə əlaqədar hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən cinayət təqibinin həyata keçirilməsi nəticəsində şirkət cərimələnə, eləcə də üzərinə vurulmuş

maddi ziyanın kompensasiya edilməsi öhdəliyi qoyula bilər. Qeyd olunan hallar şirkətin nüfuzuna mənfi təsir göstərməklə müəssisənin biznes mühitində olan mövqeyini sarsıdır, şirkət üçün gələcəkdə əldə oluna biləcək potensial gəlirlərdən məhrum olma təhlükəsi yaradır.

3) Maliyyə itkisi riski – Korrupsiya hüquqpozmalarına yol vermiş şirkətlərin maliyyə imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı çətinliklərlə üzləşməsi ehtimalı yaranır. Belə ki, adı korrupsiya qalmağında hallanmış şirkətlərin nüfuzuna xələl gəlməsi səbəbi ilə dövlət və eləcə də digər qurumlardan kredit götürmək imkanları məhdudlaşır. Bununla yanaşı qeyd olunan hal investorlar tərəfindən investisiya qoyuluşlarından imtina edilməsinə və ya qoyulmuş investisiyaların geri götürülməsinə səbəb ola bilər.

4) İşgüzar nüfuzun itirilməsi riski – İşgüzar nüfuzun itirilməsi şirkətlər üçün ən arzuolunmaz hal hesab edilir. Qeyd olunan hal şirkətin onunla tərəfdaşlıq edən şirkətlərlə əlaqələrinin kəsilməsinə, əməkdaşların şirkəti tərk etməsinə, o cümlədən peşəkar işçilərin şirkətə cəlb olunması ilə bağlı müvafiq çətinliklərin yaranmasına səbəb olur.

Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində fəaliyyətində şəffaflığı rəhbər tutan böyük şirkətlərin əksər hallarda korrupsiyanın geniş vüsət aldığı ölkələrə investisiya qoymaqdan imtina etmələri, hətta həmin ölkələri tərk etmələri hallarına rast gəlinir.

Lakin bu mövcud problemin həlli yolu deyildir. Belə ki, qeyd olunan hal sözügedən şirkətlərin yerinə korrupsiyaya meyilli və aşağı göstəricilərə malik olan şirkətlərin bazara daxil olmasına səbəb olur. Bu isə ölkədə korrupsiya hüquqpozmalarının sayının daha da artmasına şərait yaradır. Odur ki, sadalanan mənfi nəticələrin qarşısının alınması üçün həmin şirkətlər tərəfdaşlıq etdikləri şirkətlər və onların vəzifəli şəxslərinə təsir göstərməklə şəffaflığın təmin olunması istiqamətində işlər görməli və bu sahədə hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı şəkildə əməkdaşlıq etməlidirlər.

FƏSİL 3. Maraqların toqquşmasının qarşısının alınmasına dair siyasətin həyata keçirilməsi

Özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və təşkilatların fəaliyyətində korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində maraqların toqquşmasının qarşısının alın-

ması siyasətinin həyata keçirilməsi mühüm yer tutur.

Maraqların toqquşması dedikdə, işçinin, onun yaxın qohumlarının (ər-arvad, onların babaları, nənələri, valideynləri, övladlığa

götürənləri, doğma və ögey qardaşları və bacıları, uşaqları, nənələri), təsisçilik və asılılıq münasibətləri olanlarının şəxsi maraqlarının müəssisənin maraqlarına zidd olan və ya zidd ola bilən və onun və ya yaxın qohumlarının şəxsi və ya maddi maraqlarına toxunan, yaxud toxuna bilən qərarların qəbul edilməsi, belə qərarların qəbulunda iştirak və ya vəzifə səlahiyyətləri ilə bağlı digər hərəkətlərin edilməsi, nəticədə vəzifələrin lazımınca yerinə yetirilməsinə, o cümlədən obyektiv qərarların qəbul edilməsinə təsir göstərə biləcək vəziyyət və ya şəraitlər başa düşülür.

“Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda maraqların toqquşmasının qarşısının alınması ilə bağlı aşağıdakı müddəalar öz əksini tapmışdır⁹:

⁹ “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 7-ci maddəsi.

- ✓ Vəzifəli şəxslərin yaxın qohumları, seçkili vəzifələr və qanunvericiliklə nəzərdə tutulan digər hallar istisna olmaqla, bilavasitə onun tabeliyində olan heç bir vəzifə tuta bilməzlər.
- ✓ Qanunun 7.1-ci maddəsinin tələblərini pozan şəxslər həmin tələblərin pozulması müəyyən edildikdən sonra 30 gün müddətində həmin pozuntunu könüllü olaraq aradan qaldırmadıqları halda tabeliyi istisna edən başqa vəzifəyə keçirilməli, bu mümkün olmadıqda isə həmin şəxslərdən biri tutduğu vəzifədən azad olunmalıdır.
- ✓ Bu Qanunun 7.2-ci maddəsində göstərilən əsaslar üzrə vəzifədən azad olunmuş şəxslər digər orqanlarda, idarə, müəssisə və təşkilatlarda vəzifə tuta bilərlər.

Maraqların toqquşması elə bir vəziyyət və ya hadisədir ki, onun bir şəxsin (iştirakçının) maraqlarına uyğun inkişafı digər şəxsin maraqlarına zərər vurması ilə nəticələnir. Korporativ idarəetmə baxımından maraqların toqquşması müxtəlif idarəetmə orqanlarının və ya onların üzvləri (rəhbərləri) arasında və ya həmin şəxs və ya strukturlar ilə ümumilikdə təsərrüfat cəmiyyətinin mənafeləri arasındakı ziddiyyətlərə deyilir. Maraqların toqquşmasına qanunvericilikdə boşluqların mövcudluğu, qanunun tətbiqi prosesində boşluqların olması və.s bu kimi hallar səbəb ola bilər. Özəl sektorda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərində maraqlı tərəflər dedikdə cəmiyyətin aidiyyəti şəxsləri, kreditorlar, debitorlar, işçilər, müqavilələr üzrə tərəf-müqabiləri və benefisiarlar, dövlət qurumları, fəaliyyət göstərdiyi ərazinin əhalisi və fəaliyyətinin təsir edə biləcəyi, habelə fəaliyyətinə təsir edə biləcəyi digər şəxslər başa düşülür. Qeyd olunan subyektlərin iş prosesində maraqları aşağıdakı qaydada qruplaşdırılır:

Majoritar səhmdarlar	Hüquqi şəxslərin idarə olunması, dividend şəklində gəlirin əldə edilməsi, təsərrüfat cəmiyyətinin daxili və dünya bazarlarındakı mövqeyinin möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsi;
Kreditorlar	Hüquqi şəxsin dayanıqlı və ardıcıl inkişafı, verilmiş kreditlərin qaytarılmasının təminatı;
Menecerlər	Təsərrüfat cəmiyyətinin yüksək riskli və ambisiyalı layihələrinin həyata keçirilməsi, onlara mükafat və bonus verilməsi üçün əsas olan təsərrüfat cəmiyyəti tərəfindən müvafiq maliyyə göstəricilərinin əldə edilməsi;
Təsərrüfat cəmiyyətinin əməkdaşları	Hüquqi şəxsin dayanıqlığı və öz iş yerlərinin saxlanması;
İstehlakçılar	Yüksək keyfiyyətli malların və xidmətlərin münasib qiymətlə və yüksək servis səviyyəsi ilə əldə edilməsi;
Yerli hakimiyyət orqanları	Müəssisənin dayanıqlı inkişafı, onun tərəfindən vergi və digər məcburi ödənişlərin ödənilməsi, iş yerlərinin yaradılması və sosial proqramların həyata keçirilməsi;
Cəmiyyət	Hüquqi şəxs tərəfindən tərəfindən milli və beynəlxalq miqyasda problemlərin həlli, istehsalın ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi və rəqabətəyönümlü məhsul və xidmətlərin istehsalı.

Maraqların toqquşması hallarının yaranması riskini minimuma endirmək üçün işçilər:

- 1) Hər hansı işgüzar məsələlərlə bağlı qərarların qəbul edilməsi və öz vəzifə borclarının yerinə yetirilməsi çərçivəsində yalnız müəssisənin maraqlarını rəhbər tutmalı;
- 2) Maraqların toqquşmasına gətirə bilən maliyyə və digər öhdəliklərdən çəkinməli;

- 3) Müəssisənin işgüzar maraqları ilə ziddiyyətə, potensial maraqların toqquşmasına gətirə bilən şəxsi maraqları haqqında məlumatı açıqlamalı;
- 4) Xidməti vəziyyətin şəxsi maraqlar üçün istifadə edilməsinə yol verməməli;
- 5) İşçi vəzifə funksiyaları ilə şəxsi maraqlarının toqquşması halında bu maraqların vəzifə funksiyalarının obyektiv və qərəzsiz icrasına təsir göstərməsinə yol verməməli, vəzifə funksiyalarından şəxsi maraqları üçün istifadə etməməli, şirkətin maraqlarını öz şəxsi maraqlarından üstün tutmalı və maraqların toqquşmasına gətirən və ya gətirə biləcək hərəkətlərə yol verməməli;
- 6) Maraqların toqquşması hallarının yarana biləcəyini və ya yarandığını (potensial və ya faktiki maraqların toqquşması) bildiyi andan dərhal bu haqda rəhbərliyə məlumat verməlidir. Müəssisə rəhbərliyinin əldə etdiyi maraqların toqquşması haqqında məlumatlar konfidensialdır və digər işçilərə və üçüncü şəxslərə açıqlanmamalıdır.

Maraqların toqquşması barədə məlumat verilmiş rəhbər maraqların toqquşmasının qarşısının alınması və ya nizamlanması istiqamətində öz səlahiyyətləri daxilində işçinin mövcud vəziyyətin yaranmasına səbəb olan və ya səbəb ola biləcək vəzifə funksiyalarının digər işçilərə həvalə edilməsi və ya bu vəzifə funksiyalarının dəyişdirilməsi üçün tədbirlərin görülməsini təmin etməlidir. Müəssisə rəhbəri həmçinin əldə etdiyi maraqların toqquşması haqqında məlumatların konfidensiallığını qorumaq və bu barədə digər işçilərə, eləcə də üçüncü şəxslərə məlumat verməməlidir.

Misal olaraq bank sektorunda maraqların toqquşması hər hansı növ bank xidmətlərinin yerinə yetirilməsi zamanı müxtəlif sahələrdə meydana çıxıb bilər. Həmin sahələrə aşağıdakılar aiddir:

- ❖ Qiymətli kağızlarla bağlı əməliyyatlar;
- ❖ Portfelin idarə olunması;
- ❖ Korporativ maliyyələşdirmə;
- ❖ Fərdi hesabla bağlı əməliyyatlar;
- ❖ Bank fəaliyyətlərinin digər sahələri.

Maraqların toqquşması halı aşkar olunduğu andan dərhal və ədalətli şəkildə həll olunmalıdır. Həmin halların qarşısının alınması üçün bank tərəfindən aşağıda sadalanan tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədamüvafiqdir:

- 1) Bankın bütün struktur bölmələrinin bir-birindən müvafiq dərəcədə müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi;
- 2) İnformasiya axınına nəzarət etmək üçün effektiv prosedurların mövcudluğunun təmin edilməsi (Əks təqdirdə maraqların toqquşması riski müştərinin maraqlarına ziyan vura bilər);
- 3) Maraqların toqquşması halının qərəzsiz şəkildə idarə olunması üçün lazım gəldikdə işçi heyətin ayrıca nəzarətini təmin edən nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- 4) Aidiyyəti şəxslərin kənar biznes maraqlarını və digər idarəetmə orqanlarına üzvlüklərini müəyyənləşdirilməsi və idarə etmək üçün müvafiq nəzarət mexanizmlərinin mövcudluğunun təmin edilməsi;
- 5) Maraqların toqquşması hallarının müəyyənləşdirilməsinə və idarə olunmasına imkan yaratmaq üçün müvafiq informasiyanın dərhal təhlükəsiz mühitdə qeydə alınmasının təmin edilməsi;
- 6) Müştərinin məlumatlı şəkildə qərar verməsinə şərait yaratmaq üçün ona aydın və qərəzsiz şəkildə müvafiq məlumatların açıqlanmasının təmin edilməsi;

- 7) Maraqların toqquşması halı müəyyənləşdirilmiş və yaxud müəyyənləşdirilə biləcək yerlərdə müvafiq bölmələrarası və bölmədaxili eskalasiya proseslərinin tətbiq olunması;
- 8) Maraqların toqquşması halı müəyyən edilən yerlərdə bankın fəaliyyət və xidmətlərinin müvafiq qeydiyyatının aparılması;
- 9) Zəruri hallarda aidiyyəti şəxslərdən spesifik əqdlər üzərində aparılan işlərdən və ya maraqların potensial toqquşması halının idarə edilməsində iştirakdan kənara çəkilməsinin tələb olunması;
- 10) Bank sistemlərinin və nəzarət tədbirlərinin müvafiqliyinin mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməsi.

FƏSİL 4. Maliyyə məlumatlarının açıqlanması. Özəl sektorda daxili nəzarət institutu. Nağdsız hesablaşmalar korrupsiyaya qarşı mübarizə üsullarından biri kimi

Özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və təşkilatların fəaliyyətində korrupsiya hallarının qarşısının alınması üsullarından biri kimi şirkət tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların açıqlanması çıxış edir. Məlumatların dolğun və təhrif olunmamış olması bilavasitə şəffaflıq prinsipinin təmin olunmasının səviyyəsini göstərir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, məlumatların açıqlanması şirkətin fəaliyyətinin şəffaflığının əsas göstəricilərindəndir. Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində bu məsələlər o qədər də geniş tənzimlənməmişdir. Belə ki, Mülki Məcəlləyə əsasən, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, cəmiyyətin işlərinin aparılması nəticələri haqqında cəmiyyət tərəfindən məlumatların dərc edilməsi (açıq hesabat) tələb olunmur. Məcəllənin 98.5-ci maddəsinə əsasən səhmdar cəmiyyəti bir şəxs (fiziki və ya hüquqi şəxs) tərəfindən yaradıla bilər və ya cəmiyyətin bütün səhmlərini bir səhmdarın əldə etdiyi halda bir şəxsdən (fiziki və ya hüquqi şəxsdən) ibarət ola bilər. Bu bərdə məlumat cəmiyyətin nizamnaməsində göstərməli, qeydə alınmalı və hamının tanış olması üçün dərc edilməlidir. Eyni zamanda, 99.2-ci maddəyə əsasən açıq səhmdar cəmiyyəti illik hesabatını və mühasibat balansını hamının tanış olması üçün hər il dərc etməyə borcludur və 100.3-cü maddəyə əsasən qapalı səhmdar cəmiyyəti Məcəllənin 99-cu maddəsində göstərilən sənədləri hamının tanış olması üçün dərc etməyə borcludur¹⁰.

¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 91.5-ci maddəsi.

Şəffaflıq prinsipinin tələblərinə riayət olunmasını təmin etmək üçün özəl sektorda fəaliyyət göstərən kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları tərəfindən aşağıda qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir:

- 1) Şirkətin fəaliyyəti haqqında bütün məlumatların qanunvericiliyə uyğun olaraq, düzgün, vaxtında və tam açıqlanmasını təmin etmək üçün müvafiq qaydaların qəbul edilməsi;
- 2) Qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrə uyğun olaraq açıqlanmalı olan məlumatı, məsələn biznesin təsviri, maliyyə vəziyyətinin təhlili və maliyyə fəaliyyətinin nəticələri, kapitalda dəyişikliklər və pul vəsaitinin hərəkəti, habelə hər hansı mühüm risklər və risk faktorları haqqında məlumatı əks etdirən illik hesabatların hazırlanması;
- 3) Aralıq nəticələr və fəaliyyəti ilə bağlı mühüm faktların (hadisələrin) açıqlanması (internet vasitəsilə açıqlamadan fəal istifadə edilməli, o cümlədən illik maliyyə hesabatları şirkətin rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilməlidir);
- 4) Şirkətin məlumatvermə siyasətinin müəyyən edilərək ictimaiyyətə bildirilməsi.

Bununla yanaşı, etibarlı maliyyə hesabatlılığı sisteminin qurulması istiqamətində cəmiyyət tərəfindən aşağıdakı şərtlərin yerinə yetirilməsi vacibdir:

- Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi sənədlərin qəbul edilməsi və onlara riayət olunması;
- Daxili nəzarət sisteminin təşkili;
- Müəssisədə risklərin idarə edilməsi sisteminin təşkili;
- Şirkətin vəzifəli şəxslərinin qanuna zidd hərəkətlərinin qarşısının alınması;
- Müəssisənin fəaliyyəti barədə açıqlanan məlumatların dürüstlüyünün təmin edilməsi.

Müəssisələr tərəfindən açıqlanan məlumatlarda Azərbaycan Respublikasının “Dövlət sirri haqqında” və “Kommersiya sirri

haqqında” qanunlarının müddəaları nəzərə alınmaqla, aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

- 1) Hesabat dövrü üzrə maliyyə göstəriciləri;
- 2) Aidiyyəti şəxslərlə bağlanmış, habelə xüsusi əhəmiyyətli əqdlər, bu əqdlərlə bağlı maraqlar toqquşmasının mahiyyəti;
- 3) Cəlb edilmiş maliyyə vəsaitləri, o cümlədən dövlət borcu və dövlət zəmanəti ilə cəlb edilmiş vəsaitlər;
- 4) İdarəetmə strukturu;
- 5) İnkişaf siyasəti;
- 6) Səhmdar kapitalının gəlirliliyi və dividend siyasəti;
- 7) Səhmdar cəmiyyətin Ümumi Yığıncağının səlahiyyətlərini həyata keçirən qurumlar;
- 8) İdarəetmə orqanları və vəzifəli şəxslər, onların əsas və əlavə iş yerləri;
- 9) Dövlət payının ümumi dəyəri;
- 10) İdarəetmə orqanlarının hər bir üzvünə verilən ödənişlər;
- 11) Pul vəsaitlərinin hərəkəti;
- 12) İnvestisiyaların həcmi və mənbəyi;
- 13) Səhmdar cəmiyyətin qiymətli kağızlarının dövriyyəsi və gəlirliliyi;
- 14) Maraqlı tərəflərlə münasibətlər və ictimai layihələr.

BENEFİSİAR SAHİBKARLIQ İNSTİTUTU. Şirkətlərdə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsinin üsullarından biri kimi benefisiar sahiblik haqqında məlumatların ictimaiyyətə açıqlanması çıxış edir. Benefisiar sahiblik dedikdə, bir və ya bir neçə nəfərin hər hansı şirkətin faktiki, yaxud dolayı sahibi olması və yaxud şirkətin formal sahiblərinə nəzarət imkanına malik olması, həmin şirkətin maliyyə və qeyri-maliyyə aktivlərindən birbaşa və ya dolayı yolla bəhrələnməsi başa düşülür. Benefisiar sahibliyin açıqlanması tələbini qanunvericiliyə daxil edən ilk ölkə Ukraynadır. Bu ölkədə 2015-ci ilin fevral ayında

“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş çirkli pulların yuyulmasının, terrorizmin və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşməsinə qarşı mübarizə və qarşısının alınması haqqında” Qanun qüvvəyə minmişdir. Həmin qanunda benefisiar sahibkar anlayışının dəqiq izahı verilərək, onun formal sahibinin kimliyindən asılı olmayaraq, hər hansı hüquqi şəxsin fəaliyyətinə təsir etmək imkanlarına malik fiziki şəxslər olduğu qeyd edilir. Bu zaman benefisiar sahibkar hüquqi şəxsin bütün aktivlərinə və ya aktivlərinin əhəmiyyətli hissəsinə sahib ola və ya onlara təsirlərə malik ola, səsvermənin nəticələrinə və müqavilələrin həyata keçirilməsinə təsir edə, idarə orqanına (direktora) əmr vermək, yaxud onun funksiyasını həyata keçirmək imkanına malik ola, hüquqi şəxsə birbaşa və ya dolaylı yolla 25 faiz və daha artıq paya malik ola bilər.

Avropa Parlamenti 2015-ci ilin mayında “Çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə üzrə 4-cü qətnamə”sini qəbul etmişdir. Qətnaməyə əsasən Avropa Birliyinin üzvü olan bütün ölkələr benefisiar sahibliyə dair reyestr yaratmalı, Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin müvafiq məlumatlara çıxışını təmin etməlidirlər. 2016-cı ildə qətnaməyə edilən dəyişikliyə əsasən, üzv ölkələrin reyestrədə olan şirkətlərin benefisiar sahibliyinə dair və trastların (qarşılıqlı etibara əsaslanan şifahi və ya yazılı razılaşma əsasında yaradılan şirkətlər) kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra məlumatlara açıq girişi təmin etməlidirlər.

Fikrimizcə, mövcud beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq aşağıda göstərilən meyarlar əsasında firma və digər şirkətlərin benefisiar mülkiyyətçiləri barədə məlumatların reyestri aparılmaqla, həmin məlumatların ictimaiyyətə açıqlanması məqsəddə müvafiq hesab edilir:

- 1) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların elektron mərkəzi reyestrinin aparılması və bu cür məlumatların ictimaiyyətə açıqlanması;
- 2) Bu cür reyestrlərin ictimaiyyətə açıq olması, reyestrə giriş üçün hər hansı haqqın tələb olunmaması;

- 3) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən müəyyən dövriliklə yoxlanılması;
- 4) Çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə qanunvericiliyinə əsasən maliyyə qurumları, aidiyyəti qeyri-maliyyə müəssisələri və digər təsisatlar üçün benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatları müəyyən etmək, yoxlamaq və aşkar edilən uyğunsuzluqları bildirmək öhdəliyinin müəyyən olunması;
- 5) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların reyestri və bu cür məlumatların açıqlanması qaydalarının pozulmasına görə inzibati və cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunması (pozuntunun xarakter və dərəcəsindən asılı olaraq).

Özəl sektorda fəaliyyət göstərən şirkət effektiv hesabatlılığa və məlumatın açıqlanmasına təminat verən daxili nəzarət sistemi yaratmalı, əməliyyat və maliyyə məqsədlərinə nail olmasına zəmanət vermək üçün etibarlı daxili nəzarət sisteminin təşkil olunmasını təmin etməlidir. Daxili nəzarət sistemi şirkətin idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması və fəaliyyətinin inkişafı, onun bütövlükdə fəaliyyətinin, habelə ayrı-ayrı idarəetmə orqanlarının (struktur bölmələrinin) işinin qiymətləndirilməsi və istiqamətləndirilməsi məqsədilə yaradılmalı və fəaliyyət göstərməlidir. Daxili nəzarət aşağıdakı məsələləri əhatə etməlidir:

- ✓ Nəzarət mühitinin (obyektlərinin) formalaşdırılması, o cümlədən informasiya sistemi və maliyyə hesabatlarına aid olan əlaqəli sahələrin müəyyən edilməsi;
- ✓ Cəmiyyətin risklərinin qiymətləndirilməsi prosesi;
- ✓ Nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- ✓ Nəzarət obyektlərinin monitorinqi.

Daxili nəzarət sisteminin tərkib hissəsi kimi əmlakın düzgün idarə olunması, ədalət, məsuliyyət və qanun qarşısında bəra-

bərlik prinsiplərini, korrupsiyanı istisna edən mədəniyyətin formalaşmasına imkan yaradılması zərurətini nəzərə alaraq, təşkilati-hüquqi formasından, strukturundan və həcmələrindən asılı olaraq, təsərrüfat subyektlərində korrupsiya əməllərinin qarşısının alınmasına və aşkara çıxarılmasına kömək məqsədi daşıyan qənaətbəxş daxili audit mexanizmlərinin yaradılması daha səmərəli hesab olunur.

“Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən daxili audit dedikdə, təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinin inkişafına və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş risklərin idarə olunması, nəzarət və idarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və inkişafına sistemli yanaşmaqla təsərrüfat subyektinə öz məqsədlərinə nail olmaqda köməklik edən obyektiv, təminatverici və məsləhətverici fəaliyyət başa düşülür. Daxili audit xidməti şirkətin bütün fəaliyyət aspektlərini yoxlamaq üçün geniş fəaliyyət həcminə malik olmalı və icra orqanlarından tamamilə müstəqil olmalıdır¹¹.

Daxili audit xidməti öz fəaliyyətində aşağıdakı prinsipləri rəhbər tutmalıdır:

Davamlılıq	Daxili audit fəaliyyəti daimi olaraq həyata keçirilir;
Müstəqillik	Daxili audit, gündəlik nəzarət prosesindən daxil edilməyən bir fəaliyyət növü olmalıdır. Müstəqillik daxili auditin obyektivlik və tərəfsizlik prinsipləri əsasında həyata keçirilməsini təmin edir;
Tərəfsizlik	Daxili audit qərəzsiz olmalı və müdaxilədən kənar şəkildə həyata keçirilməlidir;

¹¹ “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1.0.1-ci maddəsi.

Peşəkar səriştə	Daxili auditor öz vəzifələrini həyata keçirmək üçün lazım olan bilik və təcrübəyə malik olmalıdır;
İşin miqyası	Daxili audit işinin miqyası müəssisənin bütün fəaliyyətini və strukturunu əhatə etməlidir;
Məxfilik	Daxili auditor öz vəzifələrini həyata keçirərkən əldə etdiyi məlumatların qorunmasında və istifadəsində sayıq olmalı və bu məlumatları şəxsi maraqları üçün istifadə etməməlidir.

Özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və təşkilatlarda korrupsiya hallarının qarşısının alınmasının effektiv üsullarından biri olan daxili audit xidmətinin fəaliyyəti aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- ✓ Daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyinin və adekvatlığının yoxlanılması və qiymətləndirilməsi;
- ✓ Risklərin idarəedilməsi metodologiyasının tətbiqinin və effektivliyinin təhlili;
- ✓ Elektron informasiya və ödəniş sistemləri və bank xidmətləri daxil olmaqla, maliyyə və idarəedici informasiya sistemlərinin təhlili;
- ✓ Mühasibat yazılarının və maliyyə hesabatlarının dəqiqliyinin və etibarlılığının yoxlanılması;
- ✓ Aktivlərin qorunması vasitələrinin təhlili;
- ✓ Risk ehtimalı ilə əlaqədar bank kapitalının qiymətləndirilməsi sisteminin təhlili;
- ✓ Fəaliyyətlərin səmərəliliyinin və xərclərin effektivliyinin (qiymət baxımından sərfəlilik) qiymətləndirilməsi;
- ✓ Spesifik daxili nəzarət və əməliyyat prosedurlarının işləməsinin yoxlanılması;
- ✓ Qaydaların və prosedurların həyata keçirilməsini, qanunvericiliyə və daxili davranış məcəllələrinə (etika qaydalarına) riayət olunmasını təmin edən sistemlərin təhlili;

- ✓ Normativ-hüquqi sənədlərlə tələb olunan hesabatların etibarlılığının və vaxtli-vaxtında hazırlanmasının yoxlanılması;
- ✓ Xüsusi tədqiqatların həyata keçirilməsi.

MƏLUMAT VERƏN ŞƏXSİN MÜDAFİƏSİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ

– Özəl sektorda şəffaflığın təmin edilməsinin üsullarından biri kimi özəl sektor nümayəndələrinin fəaliyyətlərində yol verdikləri hüquqpozmaların vaxtında aşkar olunaraq zəruri təsir tədbirlərinin görülməsi çıxış edir. Təcrübə göstərir ki, hüquqpozmaların vaxtında aşkar olunması üçün həmin hüquqpozmalar barədə məlumatın hüquq-mühafizə orqanlarına aidiyyəti şəxslər tərəfindən ötürülməsi zəruridir. Bunun üçün isə zəruri məlumat şəbəkəsi təsis edilməklə, hüquqpozmalar barədə məlumatı olan şəxslərin həmin şəbəkələrə çıxışı təmin edilməlidir. Belə ki, bir sıra hallarda hüquqpozmanın şahidi olmuş şəxs konfidensiallığının qorunması üçün zəruri mexanizmin mövcud olmaması səbəbindən, şahidi olduğu hüquqpozma barədə məlumatı aidiyyəti şəxslərə ötürə bilmir. Informatorların hüquqpozmaların qarşısının alınmasındakı müstəsna rolu nəzərə alınmaqla, onların hər hansı kənar təzyiqdən müdafiəsinin təmin edilməsi məqsədilə daxili mexanizmin olması məqsədmüvafiqdir. Milli qanunvericilik özəl sektordakı informatorların müdafiəsi üçün mexanizmin mövcudluğunu bilavasitə nəzərdə tutmasa da, hesab edirik ki, firma, müəssisə və ya digər özəl təşkilatlar daxilində bu cür mexanizm onların öz təşəbbüsləri ilə formalaşdırmalı, informatorların müdafiəsi üçün daxili siyasət hazırlanmalıdır.

MALİYYƏ MƏLUMATLARININ AÇIQLANMASI.

Özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və ya təşkilatların rəhbər şəxsləri, eləcə də həmin qurumlarda təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını həyata keçirən şəxslər “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən, korrupsiya hüquqpozmalarının subyektivi hesab olunurlar (subyektivi olmaqla yanaşı həmin qanunun məqsədləri üçün vəzifəli şəxs hesab edilirlər). Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəllə-

sinin 308-ci maddəsinin qeyd hissəsinə əsasən, kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının rəhbərləri və işçiləri vəzifəli şəxs hesab olunur.

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsində nəzərdə tutulmuş “vəzifəli şəxs” anlayışının şərh olunmasına dair sorğusuna Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenum iclasında baxılaraq 19 iyul 2013-cü il tarixdə qəbul edilmiş plenum qərarına əsasən, kommersiya və qeyri-kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların işçiləri, həmçinin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, yəni başqa şəxslər üçün hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnə bilən hərəkətlər etdikdə vəzifəli şəxs hesab olunurlar¹². Qeyd olunan vəzifəli şəxslər Cinayət Məcəlləsinin 33-cü fəslində nəzərdə tutulan (Korrupsiya cinayətləri və qulluq mənafeyi əleyhinə olan digər cinayətlər) cinayətlərin subyektləri hesab olunurlar və onlar tərəfindən sözügedən cinayətlərin törədilməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Odur ki, qeyd olunanları nəzərə alaraq, “Korrupsiyaya qarşı Mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsində (Maliyyə xarakterli tələblər) göstərilən müddəaların, özəl sektorda fəaliyyət göstərən müəssisələrin vəzifəli şəxslərinə də şamil edilməsi məqsədəmüvafiq hesab edilir. Həmin maddəyə əsasən, vəzifəli şəxslər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada aşağıdakı məlumatları təqdim etməlidirlər:

- 1) Mənbəyini, növünü və məbləğini göstərməklə hər il öz gəlirləri barədə;
- 2) Vergitutma obyektini olan əmlakı barədə;

---

¹² “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsində nəzərdə tutulmuş “vəzifəli şəxs” anlayışının şərh olunmasına dair” 19 iyul 2013-cü il tarixli Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenum Qərarı.

- 3) Kredit təşkilatlarındakı əmanətləri, qiymətli kağızları və digər maliyyə vəsaitləri barədə;
- 4) Şirkətlərin, fondların və sair təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində səhmdar və ya təsisçi kimi iştirakı, bu müəssisələrdə öz mülkiyyət payı barədə;
- 5) beş min beş yüz manatdan yuxarı olan borcu barədə;
- 6) min yüz manatdan yuxarı maliyyə və əmlak xarakterli digər öhdəlikləri barədə.

Azərbaycanda bu gün reallaşdırılan sosial-iqtisadi və siyasi strategiyanın ən əsas prinsiplərindən biri şəffaflıqdır. Bu, vətəndaşlarla qarşılıqlı münasibətlərdə mənfi halların, korrupsiya elementlərinin yaranmasının qarşısını alan başlıca amillərdən biridir. İndiyə kimi şəffaflığın təmin edilməsi istiqamətində bir sıra mühüm institusional tədbirlər həyata keçirilmişdir. "Nağdsız hesablaşmalar haqqında" 16 dekabr 2016-cı il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkədə nağdsız ödəniş sisteminin genişləndirilməsi üçün geniş imkanlar açmışdır. Nağdsız hesablaşmaların hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edən qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikası ərazisində mülki dövriyyənin iştirakçıları arasında aparılan əməliyyatların və hesablaşmaların şəffaflığını, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək, bank sisteminin inkişafın sürətləndirməkdir.

"Nağdsız hesablaşmalar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, nağdsız hesablaşma dedikdə, aşağıdakılar nəzərdə tutulur¹³:

- Bir şəxsin bank hesabından digər şəxsin bank hesabına köçürülməklə (o cümlədən ödəniş alətləri (ödəniş kartları, ödəniş tapşırığı və s.) və ödəniş vasitələri (mobil telefon aparatları, kompüter və digər avadanlıq) ilə həyata keçirilən hesablaşmalar;

---

¹³ "Nağdsız hesablaşmalar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 3-cü maddəsi.

- Ödəniş terminalları ilə həyata keçirilən hesablaşmalar;
- Birbaşa nağd qaydada satıcının bank hesabına köçürülməklə həyata keçirilən hesablaşmalar.

Pul hesablaşmalarının, dövlət qurumlarına məcburi ödənişlərin nağd qaydada aparılması şəffaflığın təmin edilməsində, korrupsiya hüquqpozmalarına qarşı səmərəli mübarizənin aparılmasında maneələr törədir, qeyri-leqal gəlirlərin gizlədilməsinə, vergidən yayınmalara şərait yaradır.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində nağdsız ödənişlər iqtisadiyyatın əsas özlərindən birini təşkil edir. Bu tip hesablaşmalar əslində birbaşa olaraq vətəndaşın yaşam tərzinin asanlaşdırılmasına yönəlmişdir. Çünki nağdsız hesablaşmalar zamanı rast gəlinən korrupsiya halları, eləcə də kölgə iqtisadiyyatı aradan qalxır, büdcəyə əlavə vəsaitlər daxil olur, vaxt itkisi və risklər minimuma endirilir. Elə bu səbəbdəndir ki, inkişaf etməkdə olan və demokratiya yolu tutmuş ölkələr də nağdsız hesablaşmaların dairəsinin genişləndirilməsi istiqamətində addımlar atır, siyasi iradə ortaya qoyurlar.

Nağdsız hesablaşmalar – pul nişanlarından istifadə etmədən ödəniş sənədləri vasitəsilə həyata keçirilən ödənişlər, bank hesabında köçürmə yolu ilə həyata keçirilən maliyyə hesablaşmalarıdır. Bu halda pul vəsaiti tədavülçünün hesabından alıcının hesabına köçürülür.

Nağdsız hesablaşmalar təsərrüfat daxilində müəyyən sistemlər əsasında təşkil olunur, burada nağdsız hesablaşmaların təşkilinin bütövlüyü prinsipi, təşkilatlara təqdim edilən tələblər, təsərrüfatın müəyyən konkret şəraiti, eləcə də hesablaşmaların forma və üsulları və bu üsulların sənəd dövriyyəsi ilə sıx bağlılığı nəzərdən keçirilir.

Nağdsız ödəniş – nağd pulun iştirakı olmadan dəyərin hərəkəti deməkdir. Burada qarşılıqlı tələblər nəticəsində pul vəsait-

lərinin kredit təsisatlarının hesabları ilə yerdəyişməsi nəzərdə tutulur. Nağdsız ödənişlər çek, veksəl, kredit kartları və digər kredit alətləri vasitəsilə həyata keçirilir. Nağdsız pul dövriyyəsi zamanı bir sıra əməliyyatların həyata keçirilməsi mümkündür. Bu halda hüquqi şəxslər və kredit təşkilatları kredit alınması və qaytarılması ilə bağlı, hüquqi şəxslər və əhali əmək haqları və qiymətli kağızları üzrə gəlirlərin əldə olunmasına görə, fiziki və hüquqi şəxslər dövlət xəzinəsi ilə vergi, rüsum və digər icbari ödənişlərin verilməsi ilə bağlı əməliyyatları reallaşdırma bilərlər. Nağdsız ödənişlərin həcmi ölkədəki məhsul dövriyyəsi, qiymətlərin səviyyəsi, hesablar və həmçinin bölüşdürücü və təkrar bölüşdürücü münasibətlərdən asılıdır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, neqativ hallara qarşı mübarizə sahəsində ən mühüm vasitələrdən biri də bütün sahələrdə şəffaf maliyyə alətlərinin, xüsusən də qeyri-nağd ödəniş sistemində keçidin təmin edilməsidir. İqtisadi sahədə keçid dövrünün başa çatması, ölkənin sosial-iqtisadi cəhətdən sürətlə modernləşməsi adekvat olaraq Azərbaycanda da sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətində şəffaf maliyyə mexanizmlərinin tətbiqini zərurətə çevirmişdir. Şəffaflıq və hesabatlılığın təmin olunması hazırkı dövrdə özəl sektorun da inkişafının vacib elementi kimi çıxış edir. Odur ki, dövlət və özəl sektorda nağdsız dövriyyənin həcmi artırılması və bu sahədə effektivliyin yüksəldilməsi məqsədilə aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- 1) Nağdsız hesablaşma sahəsində hüquqi və institusional bazanın gücləndirilməsi;
- 2) Bankların ənənəvi nağdsız hesablaşma xidmətlərindən daha çoxunu istehlakçılara təqdim etməsi, qlobal səviyyədəki xidmətlərin ölkə bankçılığına inteqrasiya edilməsi;
- 3) Qiymətli kağızlarla əməliyyatların genişləndirilməsi və hesablaşma sistemlərinin nağdsız ödəniş sistemlərinə inteqrasiya edilməsi;

- 4) Bankomatlarla iş zamanı təhlükəsizlik tədbirlərinin yüksəldilməsi, texniki dəstəyin səviyyəsinin artırılması. Məsələn, kartdan istifadə zamanı şəxsi məlumatlardan istifadə olunması;
- 5) Kartlara nəzarətin ən sadə üsulu sayılan SMS xəbərdarlığın daha əlverişli şərtlərlə müştərilərə təqdim olunması;
- 6) Kart istifadəçilərinin qarşılaşdığı məsələlərin həlli üçün operativ həll infrastrukturunu yaradılması. Bu şərt əsasən kommersiya banklarının xidmət strukturuna aiddir;
- 7) Nağdsız ödənişlər sahəsində baş verən fırladaqçılıq hallarının ciddi şəkildə araşdırılması və tələb olunan təhlükəsizlik infrastrukturunun qurulması;
- 8) Kart istifadəçilərinə kart sahibi olduqları zaman təlimatlandırma haqqında kitabçaların təqdim olunması və müntəmadi olaraq korporativ səviyyəsində müvafiq yeniliklər barəsində məlumatlandırılmaları;
- 9) Nağdsız ödəniş alətlərindən istifadənin genişləndirilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlərdən istifadə edilməsi.

Qeyd olunan istiqamətlərdə kifayət qədər səmərəli işlərin görülməsi ölkənin ödəniş sistemində şəffaflığın artırılmasına, iqtisadiyyatda investisiya imkanlarının genişlənməsinə, maliyyə xidmətlərinin təhlükəsiz və yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinə, xüsusilə də bankların fəaliyyətində korrupsiya risklərin azalmasına səbəb ola bilər.

FƏSİL 5. Özəl sektorda audit yoxlamalarının əhəmiyyəti

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadi münasibətlərin inkişafı maliyyə nəzarətinə tələbatı artırır və audit sisteminin yaradılmasını tələb edir. Maliyyə nəzarətinin

əsas vəzifəsi təsərrüfat subyektlərində bir tərəfdən daxili ehtiyatları və riskləri araşdırmaqla təhlil edərək faktiki vəziyyətin müəyyən edilməsindən, digər tərəfdən isə nöqsanların, qanuna zidd olan pozuntu və neqativ hallarının, o cümlədən korrupsiya hallarının aşkar edilməsindən ibarətdir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə yalnız korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalara görə məsuliyyətə cəlb etməklə deyil, həmçinin korrupsiyaya şərait yaradan halların müəyyən edilməsi, aradan qaldırılması və preventiv (qabaqlayıcı) tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilir. Maliyyə nəzarəti olmaqla audit qeyd olunan funksiyaların həyata keçirilməsində, xüsusilə də korrupsiyaya şərait yaradan halların müəyyən edilməsində, aradan qaldırılmasında və preventiv tədbirlər görülməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

“Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, audit dedikdə əmtəə istehsalı və satışı, xidmət göstərilməsi və iş görülməsi ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotunun dəqiq və dürüst aparılmasının və maliyyə hesabatlarının müstəqil yoxlanılması başa düşülür.

Auditor fəaliyyətinin əsas məqsədi təsərrüfat subyektlərinin mühasibat (maliyyə) hesabatlarının düzgünlüyünü və onların

apardıqları maliyyə və təsərrüfat əməliyyatlarının normativ aktlara uyğunluğunu təmin etməkdir¹⁴.

Audit fəaliyyətinin zəruriliyi bir sıra nəzəri prinsiplərə əsaslanır və dərin köklərə malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqil sahibkarlığa malik olan firma və şirkətlərin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinə birbaşa dövlət nəzarəti məhduddur. Çünki qeyri-dövlət müəssisələrində təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinə birbaşa nəzarət və müdaxilə edilməsi yolverilməzdir. Lakin dövlət, onun qərarlarının və qanunverici normativ sənədlərdən irəli gələn tələblərin yerinə yetirilməsində və müəssisələrin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətində yol verilən cinayət tərkibli maliyyə pozuntularının vaxtında aşkar edilməsində maraqlıdır. Eyni zamanda, dövlətin müstəqil təsərrüfatların maliyyə işlərinə birbaşa nəzarət və müdaxiləsi məhdud olduğu üçün üçüncü şəxs və ya tərəflərin audit xidmətinə ehtiyacı vardır. Sahibkarın sərəncamında olan vəsait və mülkiyyət bir çox hallarda kənar şəxs (menecer) tərəfindən idarə olunur. Ona görə də təsərrüfat-maliyyə prosesinə mütəmadi nəzarət edilməsi vacibdir. Bu nəzarət funksiyası da əksər hallarda audit xidməti vasitəsilə icra edilir. İstər qanunsuz yollarla əldə edilmiş pulların leqallaşdırılması, istərsə də onun törədiciyi olan korrupsiya hər bir ölkənin iqtisadiyyatına böyük ziyan vurmaqla bərabər, əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasına, xarici və daxili mənbələr hesabına investisiyaların cəlb edilməsinə, sahibkarlığın inkişafına ciddi əngəl törədir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, çirkli pulların yuyulması (istər ölkə daxilində, istərsə də xaricdə) və korrupsiyanın geniş yayılması ölkənin maliyyə bazarının dayanıqlığını sarsıdır. Eyni zamanda sübut olunmuşdur ki, qanunsuz yollarla əldə edilmiş pulların və əmlakın leqallaşdırılmasının mümkünlüyü maliyyə hesabatlılığının dürüstlüyündən birbaşa asılıdır. Başqa sözlə, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pulların leqallaşdırılmasına qarşı mübarizədə maliyyə hesabatlarının düzgün tərtib edilməsi və onun obyektiv qiymətləndirilməsi, qanunsuz və şübhəli əməliyyatlara nəzarətin təmin edil-

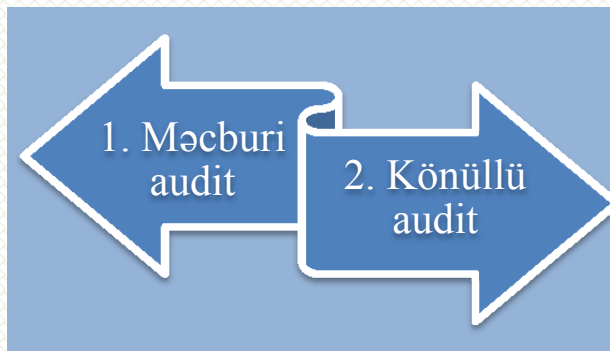
---

¹⁴ “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 2-ci maddəsi

məsi, maliyyə institutlarının fəaliyyətində zəruri şəffaflığın olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bu işdə də auditin potensial rolu və əhəmiyyəti çox böyükdür.

Dövlət orqanlarının həyata keçirdiyi nəzarətlə yanaşı, ictimai nəzarətin, o cümlədən müstəqil auditin rolu getdikcə artır. Müstəqil audit maliyyə və vergi intizamının gücləndirilməsində, vəsaitlərin təyinatına uyğun və qənaətlə xərclənməsində aşkarlığı təmin edən əsas vasitələrdən biridir. Beynəlxalq təcrübədə məhz müstəqil auditor tərəfindən təsdiqlənmiş maliyyə hesabatlığının mövcudluğu qanunsuz yollarla əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və əmlakın leqallaşdırılmasında və korrupsiyaya qarşı mübarizədə qabaqlayıcı xarakterli tədbir kimi dəyərləndirilir.

“Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, audit yoxlamasının 2 növü vardır:

Hazırda mövcud qanunvericiliyə görə, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bir sıra təşkilati-hüquqi formalı iqtisadi subyektlərin, o cümlədən hesabatlarını mətbuatda dərc etdirməli olan hüquqi şəxslərin (banklar, sığorta təşkilatları, açıq tipli səhmdar cəmiyyətləri), kapitalında xarici investisiya olan müəssisələrin, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərin, dövriyyəsi və aktivləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş həddən yüksək olan qurumların, bələdiyyələrin və s. auditor yoxlamasından keçməsi məcburi xarakter daşıyır. Məcburi audit yoxlaması bilavasitə qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş hallarda və ya dövlət orqan-

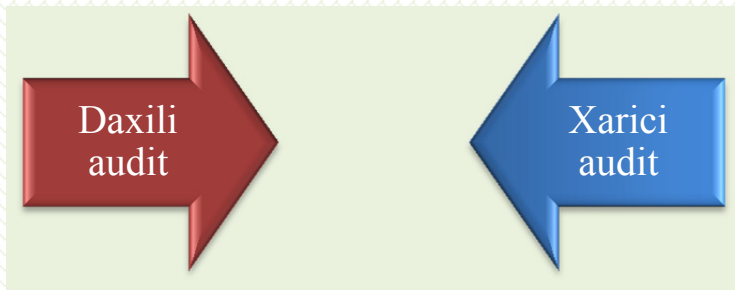
larının tapşırığı ilə keçirilir. Məcburi auditin həcmi və keçirilmə qaydası qanunvericilik normaları ilə tənzimlənir.

Könüllü audit müəssisənin qərarı üzrə, auditor (auditor firması) ilə bağlanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir. Bu növ yoxlamanın xarakteri və miqyası şirkət tərəfindən müəyyən edilir. Könüllü audit aşağıdakı məqsədlər üzrə aparıla bilər:

- 1) Bütövlükdə və ayrı-ayrı bölmələr üzrə mühasibat uçotuna nəzarət və onun vəziyyətinin təhlili;
- 2) Maliyyə hesabatı vəziyyətinin üzə çıxarılması;
- 3) Mühasibat uçotu üzrə kargüzarlığın təşkili;
- 4) Vergi qoyma üzrə hesablaşmaların vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.

Təşkilati baxımdan auditin 2 növü fərqləndirilir:

Daxili audit müəssisə və təşkilatların (firmaların, şirkətlərin) daxilində fəaliyyət göstərən analitik qruplar tərəfindən həyata keçirilir. Onlar təşkilati baxımdan müəssisənin rəhbərliyinə tabedirlər və onun qarşısında məsul şəxsdir. Xarici audit ixtisaslaşmış auditor təşkilatları və yaxud müstəqil auditor hüququna malik olan auditorlar tərəfindən aparılır və təşkilati baxımdan Auditorlar Palatasına tabe olmaqla onlar qarşısında məsul şəxsdir. Daxili və xarici auditin qarşısında duran

vəzifələr də fərqlidir. Xarici auditin əsas vəzifəsi uçot-hesabat sənədlərinin doğru və düzgünlüyünü təsdiq etmək, mühasibat sənədlərində və maliyyə hesablarında göstərilən iqtisadi rəqəmlərin reallığını təsdiq etmək, müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətində baş vermiş qanun pozuntularını və cinayət tərkibli əməliyyatları aşkar etmək, onların aradan qaldırılması yollarını göstərmək, müəssisənin aktivində olan vəsaitləri qiymətləndirmək, likvidlilik əmsalını müəyyənləşdirmək və maliyyə vəziyyətini qiymətləndirməkdən ibarətdir. Xarici audit həmçinin müəssisənin məsrəflərinin hesabat sənədlərində düzgün göstərilməsini təsdiq etməli, gəlir və mənfəəti dəqiqləşdirməlidir. Bütün qeyd olunanlarla yanaşı, xarici audit daxili auditin nəticələrinə istinad edərək müəssisənin vəsaitlərindən, maliyyə və aktivlərindən səmərəli istifadə olunmasını təhlil edib qiymətləndirə bilər.

Xarici audit müəssisənin dövlət qarşısında öhdəliklərini, o cümlədən büdcə ilə hesablaşmaları, fondlara ödəmələri nəzərədən keçirərək qiymətləndirir. Yekunda isə illik mühasibat hesabatının düzgün tərtib olunması, maliyyə hesablarının vaxtında və düzgün verilməsini qiymətləndirir. Bu zaman auditor lazım gəldikdə alternativ mühasibat balansı və maliyyə hesabatı tərtib etməklə, mühasibat uçotunun və maliyyə hesablarının vəziyyətinə qiymət verə bilər. Auditor alternativ balans forması tərtib edən zaman müəssisənin aktiv və passiv hesablarının, uçot və hesabat sənədlərinin dəqiqliyini daha konkret göstərə bilər. Xarici auditin əsas vəzifələrindən biri müəssisənin uçot-hesabat sənədlərində mənfəət və zərərin düzgün qeyd olunmasını və mənfəətin vergiyə cəlb olunan hissəsini qiymətləndirməkdir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, xarici audit müəssisə və təşkilatların uçot-hesabat işlərinin bərpa olunması, planlaşdırma və istehsalın təşkili işinin optimallaşması üzrə müvafiq əməli təkliflər verə bilər. Xarici auditdən fərqli olaraq daxili audit qeyd etdiyimiz kimi, əsas etibarını ilə təsərrüfatdaxili məsələlərə istiqamətləndirilmişdir. Onun əsas vəzifəsi təsərrüfatdaxili resurslardan səmərəli istifadə olunması, törəmə müəssisələrdə təsər-

rüfat-maliyyə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və ehtiyatların aşkar edilməsinə dair müvafiq tədbirləri hazırlamaqdan ibarətdir.

Yuxarıda göstərilənlərə əlavə olaraq bildirilir ki, mövcud beynəlxalq təcrübədə özəl sektor müəssisələrinin maliyyə şəffaflığının təmin olunması məqsədi ilə həmin qurumlar tərəfindən audit sahəsində ixtisaslaşmış nüfuzlu beynəlxalq audit şirkətlərinə tez-tez müraciət olunur. Lakin qeyd olunan tendensiyaya ölkəmizdə yerləşən şirkətlərin fəaliyyətində çox az hallarda rast gəlinir. Odur ki, sözügedən xüsusatın milli qanunvericiliklə qadağan olunmadığını nəzərə alaraq, ixtisaslaşmış nüfuzlu beynəlxalq audit təşkilatlarının özəl sektor subyektlərinin fəaliyyətində maliyyə şəffaflığının yoxlanılmasına cəlb olunması təcrübəsindən istifadə edilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir.

Təsərrüfatdaxili audit ilk növbədə təsis sənədlərinə uyğun olaraq törəmə müəssisələrinin fəaliyyətini, eləcə də baş təşkilatın verdiyi sərəncamların və qəbul etdiyi qərarların yerinə yetirilməsi səviyyəsini, təsərrüfat müqavilələrinin və təşkilat qarşısında duran digər müvafiq öhdəliklərin yerinə yetirilməsini qiymətləndirir. Daxili audit, həmçinin törəmə müəssisənin sərəncamında olan əsas vəsaitlərin və maliyyə resurslarının səmərəli istifadə edilməsini təhlil edir və qiymətləndirir. Daxili audit tabeçilikdə olan törəmə müəssisəsində audit və yoxlama-ekspertizasını aparən zaman uçot-hesabat işlərini nəzarətdən keçirməli, müəyyən edilmiş tariflərin ödəmə tapşırıqlarında kənarlaşmaların və qeyri-qanuni əməliyyatların aşkar edilməsinə də diqqət yetirməlidir. Daxili audit apardığı yoxlama-ekspertiza işləri nəticəsində müvafiq tədbirlər hazırlayır və baş təşkilatın razılığı ilə onun icrasına nəzarət edir. Daxili audit müəssisənin idarə edilməsində çox səmərəli bir funksiyanı yerinə yetirir. O, müəssisənin rəhbərliyinin verdiyi qərarların və sərəncamların müəssisənin özündə və törəmə müəssisədə yerinə yetirilməsi səviyyəsi haqqında idarəedici aparata lazımi və doğru məlumatlar verir. Daxili audit müstəqil nəzarət funksiyasını yerinə yetirməklə müəssisənin bölmə və şö-

bələrində idarəetmə qərarlarının yerinə yetirilmə səviyyəsini də qiymətləndirir. Fikrimizcə, müəssisənin və onun tərkibində olan törəmə müəssisələrin istehsal-maliyyə fəaliyyətində qazandığı uğurlar verilən tapşırıq və idarəetmə qərarlarının yerinə yetirilmə səviyyəsindən asılıdır. Daxili audit rəhbərliyin idarəetmə ilə bağlı olan qərar və sərəncamlarının yerinə yetirilməsi səviyyəsini qiymətləndirmək üçün sərəncamların icra müddətinə, kompleks icrasına, sərəncam və tapşırıqların yerinə yetirilməsi nəticəsində əldə edilən səmərəni qiymətləndirməli və bu barədə rəhbərliyə öz rəyini rəsmi şəkildə bildirməlidir. Daxili auditin fəaliyyəti nəticəsində görülən tədbirlər, yerinə yetirilən iş və xidmətlər haqqında hesabatın tərtib olunması da vacibdir. Bir qayda olaraq belə hesabatlar ildə 2 dəfədən gec olmayaraq tərtib edilə bilər. Hesabatda görülən işin həcmi, tarixi, yerinə yetirilən audit xidmətinin mahiyyəti və əldə edilən səmərə (nəticə) öz əksini tapmalıdır. Auditor sözügedən hesabatları təsərrüfat ilinin yarısında (yarımillik) və ilin sonunda (illik) tərtib edir. Tərtib edilən hesabatlar auditin yekun sənədi sayılır, rəsmi sənəd hesab olunur və xüsusi qeydə alınır.

Audit zamanı şirkətin fəaliyyətində korrupsiya hüquqpozmalarının və korrupsiyaya şərait yaradan halların olub-olmamasının müəyyən edilməsi məqsədi ilə aşağıdakı hallar araşdırılmalıdır.¹⁵

- 1) Uçotdankənar hesabların tərtib olunması;
- 2) Uçota alınmamış və ya düzgün qeydiyyatla alınmamış əməliyyatların aparılması;
- 3) Mövcud olmayan xərclərin uçotunun aparılması;
- 4) Obyekti düzgün müəyyən edilməyən passivlərin qeydə alınması;
- 5) Saxta sənədlərdən istifadə olunması;
- 6) Mühasibat sənədlərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddət başa çatmadan qəsdən məhv edilməsi;

---

¹⁵ Korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas istiqamətləri və hədəfləri (KQMBİ 2019).

- 7) Pul vəsaitlərinin köçürülməsi zamanı çirкли pulların yuyulması halları;
- 8) Nağd pul vəsaitlərinin aşkar edilməsi;
- 9) Təşkilata rəhbərlik edən və ya belə təşkilatda hər hansı qismdə fəaliyyət göstərən şəxsin həyata keçirdiyi vəzifələr əsasında ona tapşırılmış əmlakın, özəl vəsaitlərin və ya qiymətli kağızların və ya hər hansı digər qiymətli əşyaların iqtisadi, maliyyə və ya kommersiya fəaliyyəti gedişində mənimsənilməsi halları;
- 10) Seçkili vəzifələr və qanunvericiliklə nəzərdə tutulan digər hallar istisna olmaqla, vəzifəli şəxslərin yaxın qohumlarının bilavasitə onun tabeliyində vəzifə tutması;
- 11) Vəzifəli şəxsin öz xidməti vəzifələrinin qərəzsiz icrasına təsir edə bilən və ya bu cür təsir təəssüratı yaradan və ya onun vəzifələrinin icrası müqabilində mükafat qismində verilən və ya bu cür mükafat təəssüratı yaradan hədiyyələri özü və ya digər şəxslər üçün tələb etməsi;
- 12) Fiziki və hüquqi şəxslərlə mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya onların icrası zamanı vəzifəli şəxslər tərəfindən onların xidməti fəaliyyəti ilə əlaqədar hər hansı güzəşt və ya imtiyazların əldə edilməsi;
- 13) Tenderlərdə iştirak və onun şübhəli nəticələri;
- 14) Əldə və ya dövriyyədə olan böyük məbləğdə nağd pul;
- 15) Həcmcə kiçik, lakin böyük dəyərə və yüksək tələbə malik əmlak;
- 16) Ezamiyyə və ya digər təzminatlar timsalında yuxarı səviyyədə rəhbərliyin xərcləri üzərində etdiyi diqqətsizlik;
- 17) Aktivlər üzrə cavabdeh olan əməkdaşlara rəhbərliyin nəzarət etməməsi, məsələn, uzaq sahədə qeyri-müvafiq nəzarət və ya monitoring;
- 18) Aktivlərin qeyri-müvafiq uçotunun aparılması qaydası;
- 19) Qeyri-müvafiq icazə və sövdələşmələrin təsdiq edilməsi sistemi (məsələn, alqı-satqıda);

- 20) Aktivlərin vaxtlı-vaxtında və tam tutuşdurulub yoxlanılmasının aparılmaması;
- 21) Sazişlərin vaxtında və müvafiq qaydada sənədləşdirilməsində çatışmazlıq;
- 22) Aktivlərin mənimsənilməsi ilə bağlı risklərin azaldılması və ya monitorinqə olan ehtiyaca əhəmiyyət verilməməsi;
- 23) Mövcud nəzarətə diqqət yetirməməklə və ya məlum daxili nəzarət çatışmazlıqlarını aradan qaldırmadan aktivlərin mənimsənilməsi üzərində daxili nəzarətə əhəmiyyət verilməməsi;
- 24) Xüsusilə ilin sonunda və ya sonuna yaxın aparılan əhəmiyyətli və qeyri-adi sövdələşmələrdə əlaqədar tərəflərin iştirakının mümkünlüyü və sövdələşmələri dəstəkləyən maliyyə mənbələrinin yoxlanılması;
- 25) Qeyri-sistematik məlumatdan istifadə etməklə analitik prosedurların həyata keçirilməsi;
- 26) Məsləhətçilərə, əlaqədar tərəflərə, əməkdaşlara və ya dövlət qulluqçularına müəyyən edilməmiş xidmətlərə görə ödənişlər və ya borc ödənişləri;
- 27) Müəssisə tərəfindən və ya müvafiq sahədə qəbul edilmiş və faktiki təhvil alınan xidmətlərlə əlaqədar ödənilənlərlə müqayisədə həddən artıq olması aşkara çıxan komisyon;
- 28) Bazar qiymətlərindən xeyli yuxarı və ya aşağı olan qiymətlə satınalmalar;
- 29) Nağd yolla qeyri-tipik ödənişlər, təqdim edənə ödəniləsi kassa qəbzləri formasında satınalmalar və ya nömrəli bank hesablarına köçürmələr;
- 30) Güzəştli vergi rejimli zonalarda qeydiyyatda olan şirkətlərlə qeyri-tipik əməliyyatlar;
- 31) Malların və ya xidmətlərin mənsəyi olan ölkələrdən fərqli ölkələrə göndərilən alıcılar üçün ödəmələr;
- 32) Valyuta nəzarətinə dair lazımi sənədləşmə olmadan edilən ödənişlər;
- 33) İcazəsiz və ya düzgün qeydiyyatda alınmamış sazişlər.

FƏSİL 6. Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti. Təkliflər

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti müasir dövrün ən aktual hüquqi məsələlərindəndir. Həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə iqtisadi münasibətlər və bu sahədə inkişaf hüquqi şəxslərin fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Bu bir reallıqdır ki, nəqliyyat, tikinti, telekommunikasiya, kimyəvi məhsulların istehsalı, eləcə də iqtisadiyyatın digər sahələri böyük korporasiyalar tərəfindən idarə edilir və həmin sahələrdə korrupsiyanın səviyyəsinin yüksək olması əksər hallarda hüquqi şəxslərin maraqlarına xidmət edir. Bununla belə, hüquqi şəxs tərəfindən yol verilən qanun pozuntularının səbəblərini yalnız onun korporativ siyasəti və rəhbərliyində axtarmamalı, həmçinin iqtisadi sistem, biznes mühiti kimi kənar amillər də nəzərə alınmalıdır. Buna görə də hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti qlobal iqtisadiyyat üçün hüquqi infrastrukturun əsas elementlərindən biri hesab edilir. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Azərbaycanda hüquq sisteminin inkişafında yeni bir mərhələ başlasa da, uzun müddət hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan müddəalar qanunvericiliyə daxil edilməmişdir.

Beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq və bir sıra beynəlxalq konvensiyaların ratifikasiyası ilə əlaqədar 2003-cü ildən etibarən Azərbaycanda korporativ məsuliyyət tarixi və nəzəriyyəsi formalaşmağa başlamışdır. Belə ki, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətini beynəlxalq standart kimi təsbit edən 1999-cu ildə qəbul edilmiş Avropa Şurasının “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyası və 2003-cü ildə qəbul edilmiş “Korrupsiyaya qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyası”na Azərbaycan Respublikası müvafiq olaraq 2003 və 2005-ci illərdə qoşulmuşdur. Həmin konvensiyalar üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, eləcə də hüquq yaradıcılığı sahəsində həyata keçirilən uğurlu fəaliyyətin nəticəsi olaraq 2012-ci ilin mart ayında Azərbaycanda hüquqi

şəxslərin cinayət məsuliyyəti ilə bağlı maddi normalar – “Hüquqi şəxslər barəsində tətbiq olunan cinayət-hüquqi tədbirlər” adlanan yeni 15-2-ci fəsil Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə (CM) daxil edilmişdir.

Hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üçün cinayət qanunvericiliyində maddi hüquq normalarının təsbit edilməsindən bir müddət sonra, 29 noyabr 2016-cı il tarixli Qanunla Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə (CPM) “Hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat” adlı LVI-I fəsil əlavə edilmişdir. Bununla da hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi ilə bağlı maddi hüquq normalarının realizə edilməsi üçün prosessual mexanizm formalaşmışdır. Belə ki, cinayət işi üzrə ibtidai istintaq zamanı cinayət qanunvericiliyində yuxarıda qeyd edilən amillər mövcud olduğu halda (yəni cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməlin törədilməsinə dəlalət edən sübutlar müəyyən edildikdə) müstəntiqin vəsatəti əsasında ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın başlanması haqqında qərar qəbul edir.

Hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq olunmasının əsasları və şərtlərini müəyyən edən CM-in 99-4-cü maddəsinə əsasən, hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbir yalnız o halda tətbiq edilə bilər ki, həmin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün aşağıdakı fiziki şəxslər tərəfindən həmin Məcəllənin nəzərdə tutulan cinayətlərdən biri və ya bir neçəsi törədilmiş olsun¹⁶:

- 1) Hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətlərinə malik olan vəzifəli şəxs;
- 2) Hüquqi şəxsin adından qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;

---

¹⁶ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 99-4.5-ci maddəsi.

- 3) Hüquqi şəxsin fəaliyyətinə nəzarət etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- 4) Yuxarıda sadalanan vəzifəli şəxslər tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməməsi nəticəsində hüquqi şəxsin işçisi.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI CİNAYƏT MƏCƏLLƏSİNİN 99-4.5-Cİ MADDƏSİNDƏ NƏZƏRDƏ TUTULMUŞ CİNAYƏTLƏRİN SİYAHISI		
VIII BÖLMƏ		
ŞƏXSİYYƏT ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏTLƏR		
1.	144	Adam oğurluğu
2.	144-1	İnsan alveri
3.	144-2	Məcburi əmək
4.	144-3	İnsan alveri məqsədi ilə sənədlərlə qanunsuz hərəkətlər
5.	167	Dini ayinləri icra etməyə mane olma
6.	167-1	Dinə etiqad etməyə məcbur etmə və ya bu əməllərin dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizm zəminində törədilməsini maliyyələşdirmə
7.	167-2	Qanunsuz olaraq dini təyinətli ədəbiyyatı, audio və video materialları, mal və məmulatları və dini məzmunlu başqa məlumat materiallarını istehsal etmə, idxal etmə, satma və ya yayma
8.	167-3	Dini ekstremist materialları hazırlama, saxlama, yayma və ya bu əməlləri maliyyələşdirmə
9.	168	Dini ayinlərin icrası adı altında vətəndaşların hüquqlarına qəsd etmə
10.	168-1	Dini təbliğat, dini ayin və mərasimlərin aparılması tələblərini pozma
11.	169	Toplantıları keçirmə qaydasını pozma

12.	169-1	Siyasi partiyada üzvlüyə məcbur etmə
13.	170	Yetkinlik yaşına çatmayanı cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə
14.	171	Yetkinlik yaşına çatmayanları fahişəliyə və ya əxlaqsız əməllərə cəlb etmə
15.	171-1	Uşaq pornoqrafiyasının dövriyyəsi

IX BÖLMƏ İQTİSADI SAHƏDƏ CİNAYƏTLƏR

1.	192-2	İdman yarışlarının manipulyasiyası
2.	193-1	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı leqallaşdırma
3.	194	Cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə
4.	200-1	Dərman vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi
5.	200-2	Genetik modifikasiya olunmuş bitkilərin, yaxud müasir biotexnoloji və gen mühəndisliyi metodları ilə yaradılmış kənd təsərrüfatı bitki materiallarının və ya genetik modifikasiya olunmuş bitkilərin genetik materiallarından istifadə edilərək istehsal olunan yeyinti məhsullarının qanunsuz dövriyyəsi

X BÖLMƏ İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ İCTİMAİ QAYDA ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏTLƏR

1.	214	Terrorçuluq
2.	214-1	Terrorçuluğu maliyyələşdirmə
3.	214-2	Terrorçuluğa açıq çağırışlar
4.	214-3	Terrorçuluq məqsədi ilə təlim keçmə
5.	215	Adamları girov götürmə
6.	216	Terrorçuluq barədə bilə-bilə yalan məlumat vermə

7.	217	Banditizm
8.	218	Cinayətkar birlik (təşkilat) yaratma
9.	219	Hava və ya su nəqliyyatı gəmisini, yaxud dəmir yolu qatarını qaçırma
10.	219-1	Dəniz quldurluğu
11.	219-2	Dənizdə yerləşən stasionar platformaların təhlükəsizliyinə təhdid yaradan əməllər
12.	220	Kütləvi iğtişaş
13.	233	İctimai qaydanın pozulmasına səbəb olan hərəkətləri təşkil etmə və ya bu cür hərəkətlərdə fəal iştirak etmə
14.	242	Pornoqrafik materialları və ya əşyaları qanunsuz yayma
15.	243	Fahişəliyə cəlb etmə
16.	244	Əxlaqsızlıq yuvaları saxlama
17.	244-1	Qumarxana təşkil etmə və ya saxlama
18.	259	Qanunsuz ağac kəsmə
19.	260	Meşələri və digər yaşıllıqları məhv etmə və ya zədələmə
20.	261	Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və təbiət obyektlərinin mühafizə rejimini pozma
21.	271	Kompyuter sistemə qanunsuz daxil olma
22.	272	Kompyuter məlumatlarını qanunsuz ələ keçirmə
23.	273	Kompyuter sistemə və ya kompyuter məlumatlarına qanunsuz müdaxilə
24.	273-1	Kibercinayətlərin törədilməsi üçün hazırlanmış vasitələrin dövriyyəsi
25.	273-2	Kompyuter məlumatlarının saxtalaşdırılması
XI BÖLMƏ DÖVLƏT HAKİMİYYƏTİ ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏTLƏR		
1.	274	Dövlətə xəyanət

2.	275	Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrindən və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər silahlı birləşmələrdən Azərbaycan xalqına və konstitusiyalı dövlət orqanlarına qarşı istifadə etmə
3.	276	Casusluq
4.	277	Dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin həyatına sui-qəsd etmə
5.	278	Hakimiyyəti zorla ələ keçirmə və ya onu zorla saxlama, dövlətin konstitusiya quruluşunu zorla dəyişdirmə
6.	279	Qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələri və ya qrupları yaratma
7.	280	Silahlı qiyam
8.	281	Dövlət əleyhinə yönələn açıq çağırışlar
9.	282	Təxribat
10.	283	Milli, irqi, sosial və ya dini nifrət və düşmənçiliyin salınması
11.	283-1	Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar silahlı münaqişələrdə iştirak etmək məqsədi ilə sabit qrup yaratma
12.	284	Dövlət sirrini yayma
13.	303.2	Məhkəmənin hökmünə (qərarına) əsasən müsadirə edilməli olan əmlakı gizlətmə və ya mənimsəmə, habelə əmlakın müsadirə olunması barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünün (qərarının) icra olunmasından başqa cür yayınma
14.	308	Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə
15.	311	Rüşvət alma (passiv rüşvətxorluq)
16.	312	Rüşvət vermə (aktiv rüşvətxorluq)
17.	312-1	Vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir göstərmə (nüfuz alveri)

18.	313	Vəzifə saxtakarlığı
19.	315	Hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə
20.	316-1	İnsan alverindən zərərçəkmiş şəxs haqqında konfidensial məlumatları yayma
21.	316-2	Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı həyata keçirilən tədbirlər haqqında məlumatları yayma
22.	320	Rəsmi sənədləri, dövlət təltiflərini, möhürləri, ştampları, blankları saxtalaşdırma, qanunsuz hazırlama, satma və ya saxta sənədlərdən istifadə etmə
23.	323	Azərbaycan dövlətinin başçısının — Azərbaycan Respublikası Prezidentinin şərəf və ləyaqətini ləkələmə və ya alçaltma
24.	324	Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı və ya Azərbaycan Respublikasının Dövlət gerbi barədə təhqiredici hərəkətlər
25.	325	Dövlət təltiflərini və rəsmi sənədi əldə etmə və ya satma
26.	326	Rəsmi sənədləri, ştampları, möhürləri talama və ya məhv etmə

Bundan əlavə, hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi həmin əməli törətmiş və ya onun törədilməsində hər hansı formada iştirak etmiş fiziki şəxsin cinayət məsuliyyətini istisna etmir. Eyni zamanda, yuxarıda sadalanan fiziki şəxslər barəsində qanunla müəyyən edilmiş hallarda cinayət təqibinə xitam verilməsi hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinə mane olmur. Bundan əlavə nəzərə alınmalıdır ki, dövlət, bələdiyyələr, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar barəsində cinayət hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilməz.

Qeyd olunmalıdır ki, hüquqi şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasının mümkünlüyü və müvafiq əsaslar mövcud olduğu hallarda zəruriliyi ilə bağlı müddəalar bir sıra beynəlxalq əhəmiyyətli konvensiya və sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasının 26-cı maddəsi hüquqi şəxslərin məsuliyyəti məsələsinə həsr olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən:

- 1) Hər bir İştirakçı Dövlət, hüquqi şəxslərin bu Konvensiyaya uyğun olaraq tanınmış hüquqpozmaların törədilməsində iştirakına görə məsuliyyət müəyyən edilməsi üçün öz hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq lazım gələn tədbirləri görür.
- 2) İştirakçı Dövlətin hüquq prinsiplərinə riayət edilməsi şərti ilə, hüquqi şəxslər üçün cinayət, mülki-hüquqi və ya inzibati məsuliyyət müəyyən oluna bilər.
- 3) Belə məsuliyyətin müəyyən edilməsi bu hüquqpozmaları törətmiş fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyətinə xələl gətirmir.
- 4) Hər bir İştirakçı Dövlət bu maddəyə uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb edilən hüquqi şəxslər barəsində səmərəli, proporsional və çəkindirici təsir göstərən cinayət və qeyri-cinayət, o cümlədən pul sanksiyalarının tətbiq olunmasını təmin edir.

Hüquqi şəxsin məsuliyyəti məsələsi əhəmiyyətli olmaqla yanaşı, eyni zamanda, bəzən mürəkkəb olur. Bütün yurisdiksiyalarda cinayət hüququ cəmiyyətin və dövlətin fərdlərin əməllərinə qarşı cavabı olaraq yaranmışdır. Lakin, müasir dünyada və korrupsiya məsələləri ilə əlaqədə korrupsiya fəaliyyətini yerinə yetirən və ondan qazanc əldə edən tərəf, adətən, hüquqi şəxs, təşkilat olur. Normativ-hüquqi aktlarda hüquqi şəxslərin məsuliyyətinə dair şərtlər olmadığı halda, heç bir korrupsiya əleyhinə strategiya uğurlu olmayacaqdır. Bu məsələ ilə bağlı bir beynəlxalq vasitə kimi BMT-nin Korrupsiya əleyhinə Kon-

vensiyasının 26-cı maddəsi iştirakçı dövlətlərdən yerli qanunları əsaslı şəkildə dəyişməyi deyil, funksional bərabərlik prinsipi altında mövcud yerli qanunlara korrupsiya məsuliyyətini əlavə etməyi tələb edir. Lakin, bu funksional bərabərlik prinsipi yalnız hüquqi şəxslərin cinayət, mülki və ya inzibati məsuliyyəti olduğu dövlətlərə şamil olunur. Maraqlıdır ki, bəzi dövlətlər (məsələn, Yaponiya, Koreya Respublikası) hüquqi şəxslərin xarici korrupsiya ilə əlaqədar məsuliyyətini tanıyır, lakin, onları yerli korrupsiyaya görə məsuliyyətə cəlb etmir. Hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin heç bir formasını qəbul etməyən və ya qanunvericilikdə hüquqi məsuliyyəti mövcud olsa da, müvafiq araşdırması qeyri-müəyyən qalan dövlətlərdən BMT-nin Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası aşağıdakı üç məsuliyyət formasından birinin tətbiq edilməsini tələb edir:

- 1) Şirkət tərəfindən rüşvətin vəd edilməsi, təklif edilməsi və ya verilməsi;
- 2) Ana şirkət tərəfindən yerli filial şirkətə rüşvətin verilməsinə dair göstərişin və ya səlahiyyətin verilməsi;
- 3) Ana şirkət tərəfindən xarici filial şirkətə rüşvətin verilməsinə dair göstərişin və ya səlahiyyətin verilməsi (bu, öz növbəsində, filial şirkətin fəaliyyətlərinə görə ana şirkətin (əgər varsa) hər hansısa bir məsuliyyətinin olub-olmamasını nəzərə almağı və məsuliyyət araşdırmasının aparılmasını tələb edir).

Avropa Şurasının "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyasında hüquqi şəxslərin məsuliyyəti məsələsinə yer verilmişdir. Belə ki, həmin Konvensiyaya əsasən¹⁷:

- Konvensiyaya uyğun olaraq tövsif edilmiş cinayət hüquq-pozmalarının ağırlığını nəzərə alaraq, hər bir Tərəf, konvensiyanın 2-14-cü maddələrinə uyğun olaraq tövsif edil-

---

¹⁷ Avropa Şurasının "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyasının 18-ci maddəsi.

miş həmin cinayət hüquqpozmalarına münasibətdə səmərəli, mütənasib və çəkindirici sanksiya və tədbirlər, o cümlədən, əgər bu cinayət hüquqpozmaları fiziki şəxslər tərəfindən törədilmişdirsə ekstradisiya ilə nəticələnmə biləcək azadlıqdan məhrum etmə sanksiyaları nəzərdə tutur.

- Hər bir Tərəf təmin edir ki, həmin maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərinə uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb edilmiş hüquqi şəxslər barəsində səmərəli, mütənasib və çəkindirici cinayət və ya qeyri-cinayət xarakterli sanksiyalar, o cümlədən maliyyə sanksiyaları tətbiq edilsin.
- Hər bir Tərəf, cinayətin törədilməsində istifadə edilən vasitələri və bu Konvensiyaya uyğun olaraq tövsif edilmiş cinayət hüquqpozmalarından əldə edilən gəlirləri və ya dəyəri bu cür gəlirlərə müqabil olan əmlakı müsadirə etmək və ya digər qaydada götürmək hüququ ilə özünü təmin etmək üçün lazım ola biləcək qanunvericilik və digər tədbirlər görür.

İqtisadi əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyət göstərən mütəbər beynəlxalq təşkilatlardan biri hesab olunan OECD (İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı) Mərkəzi Asiya ölkələrinin qanunvericiliklərində əks olunmuş hüquqi şəxslərin məsuliyyəti institutlarını təhlil etməklə, “Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrində hüquqi şəxslərin məsuliyyəti” adlı hesabatında onların 4 növünü fərqləndirmişdir¹⁸:

1) İdentifikasiya modeli - Bu model hüquqpozmanın yalnız həmin hüquqi şəxsə nəzarət edən (şirkətin rəhbərliyi və ya şirkəti təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan) fiziki şəxs tərəfindən törədildiyi halda hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını mümkün hesab edir.

---

¹⁸ “Liability of legal persons for corruption in eastern and central Asia” OECD 2015

- 2) Geniş identifikasiya modeli - İdentifikasiya modelindən fərqli olaraq bu model hüquqpozmanın, həmçinin hüquqi şəxsə nəzarət edən fiziki şəxs tərəfindən öz işçilərinə nəzarətin həyata keçirilməməsi səbəbindən törədildiyi hallarda hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını mümkün hesab edir.
- 3) Subsidiar məsuliyyət modeli - Bu model hüquqpozmanın hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması məqsədilə öz səlahiyyətləri çərçivəsində hərəkət edən istənilən işçi tərəfindən törədildiyi hallarda hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını mümkün hesab edir.
- 4) Təşkilati model - Bu model çərçivəsində hüquqi şəxsin məsuliyyəti korporativ mədəniyyətdə çatışmazlıq vasitəsi ilə müəyyən olunur.

OECD tərəfindən tərtib olunmuş hesabatda müvafiq modellərdən istifadə edən ölkələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

İdentifikasiya modelindən istifadə edən ölkələr	Geniş İdentifikasiya modelindən istifadə edən ölkələr	Subsidiar modeldən istifadə edən ölkələr	Təşkilati modeldən istifadə edən ölkələr
Moldova	Azərbaycan	Rusiya	Rumıniya
Estoniya	Gürcüstan	Bolqarıstan	
	Latviya		
	Litva		
	Ukrayna		

Korrupsiya dövlət orqanları və onların vəzifəli şəxsləri, özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və təşkilatlar, eləcə də onların səlahiyyətli nümayəndələrinin nüfuzuna mənfi təsir göstərməklə yanaşı, əksər hallarda qurumlara maddi ziyanın vurulmasına səbəb olur. Bununla əlaqədar bəzi qurumlarla

bağlı cəmiyyətdə mənfi rezonans doğuran aşağıdakı halları misal çəkmək olar:

1) Avropanın ən böyük şirkətlərindən biri olan və təxminən 385000 nəfərin işlə təmin olduğu “SIEMENS AG” şirkəti dünyanın ən səs-küylü korrupsiya istintaqlarından birinə cəlb olunmuşdur. Belə ki, şirkət 2008-ci ilin de-

kabr ayında ABŞ Ədliyyə Departamenti, ABŞ Qiymətli Kağızlar və Birja Komissiyası (QKBK) və Münhen Prokurorluğu ilə təqsirli hesab olunma barədə razılıq əldə etmişdir.

Məsələ 2006-cı ildə Almaniyada hüquq-mühafizə orqanlarının “Siemens AG” şirkətinin ofislərində və səlahiyyətli rəhbərlərinin evlərində axtarış əməllərini icra etdiyi zaman üzə çıxmışdır. Alman hüquq-mühafizə orqanlarının axtarışlarından sonra “Siemens AG” şirkəti könüllü şəkildə öz fəaliyyətlərini ABŞ Ədliyyə Departamentinə və ABŞ QKBK-a açıqlamış və həm Almaniyada, həm də ABŞ-da hüquq-mühafizə orqanları ilə tam əməkdaşlığa razı olmuşdur. ABŞ Ədliyyə Departamenti “Siemens AG”, “Siemens SA” (Argentina), “Siemens Bangladesh Ltd” və “Siemens SA” (Venesuela) ilə əlaqədar dörd ittiham irəli sürmüşdür. Bundan əlavə, ABŞ QKBK “Siemens AG” şirkətinə qarşı mülki məhkəmə işi qaldırmışdır, burada ABŞ ƏD-nin “Siemens S.A. Argentina”, “Siemens Bangladesh Limited” və “Siemens S.A. Venezuela” şirkətlərinə qarşı işlərində qeyd edilən layihələrlə əlaqəli xarici məmurlara rüşvət verilməsi iddialarına yer verilmiş, əlavə olaraq, QKBK-nin Vyetnam, İsrail, Meksika, Nigeriya, Çin və Rusiyada korrupsiya təşəbbüslərinə dair iddiası irəli sürülmüşdür.

“Siemens AG” 1977-ci ildə qəbul edilmiş Xarici Korrupsiya Fəaliyyətləri Aktının (XKFA) şərtlərinə əsasən baş kitab və

qeydiyyatlar və daxili nəzarət maddələrini pozduğu üçün, Argentina bir qanunsuz fəaliyyətə görə XKFA-nı pozduğuna görə, “Bangladesh Ltd” və “Siemens SA” (Venesuela) XKFA-nın rüşvətxorluq əleyhinə və baş kitab və qeydiyyatlar maddələrini pozduğuna görə təqsirli hesab edilmişdir. “Siemens AG” şirkətinin \$448.5 milyon, Siemens Argentina, Venesuela və Banqladeş şirkətlərinin isə hər birinin \$500,000 cərimə ödəməsi (ümumi maliyyə cəriməsi \$450 milyon olmuşdur) və QKBK xərclərini ödəmək üçün \$350 milyon mənfəət itkisini ödəməsi qərara alınmışdır. Almaniya da şirkət öz ofislərinə və işçilərinə nəzarət edə bilmədiyinə görə €395 milyon və Siemens-in əvvəlki Rabitə Qrupunun mahiyyətə eyni istintaqı ilə bağlı €201 milyon cərimə ödəməyə razılaşmışdır. Bu hüquqi istintaqlar ilə bağlı Almaniya dövlət qurumlarına ödənilən ümumi məbləğ €596 milyon olmuşdur. ABŞ və Almaniya məhkəmə araşdırmaları tərəfindən tətbiq edilən ümumi maliyyə cərimələri təxminən \$1.6 milyard təşkil etmişdir. Maliyyə sanksiyalarından əlavə, “Siemens” şirkətindən 4 il müddətində müstəqil uyğunluğa nəzarət proqramı tətbiq etməsi tələb olunmuşdur.

2) 2008-ci ildə Çinin Si-xuan əyalətində baş vermiş zəlzələ çox böyük dağıntılara səbəb olmuşdur. Zəlzələ sonrası aparılan araşdırmalar zamanı məktəblərə daha çox ziyan vurulması aşkar edilmişdir. Belə ki, 5000-dən ar-

tıq tələbə həlak olmuş, 15000-dən artıq tələbə yaralanmış, 7000-dən artıq sinif otaqları yararsız hala düşmüşdür. Aparılan araşdırmalar zamanı dövlət tərəfindən təhsil sahəsinə ayrılan külli miqdarda vəsaitlərə baxmayaraq məktəblərin aşağı keyfiyyətli və ucuz materiallardan istifadə olunmaqla tikilməsi aşkar edilmişdir. Odur ki, faktla bağlı aparılmış araşdırmanın nəticəsi olaraq ölkənin Təhsil Nazirliyinin yuxarıda göstərilən nəticələrin baş verməsinə səbəb olan korrupsiya hüquqpozma-

larına yol vermiş müvafiq vəzifəli şəxsləri, eləcə də sözügedən tikintini həyata keçirmiş şirkətin nümayəndələri cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşlar.

3) Qeyd edilməlidir ki, dünyada yüksək nüfuza malik olan şirkətlər belə korrupsiya qalmaqallarından sığortalanmamışlar. Belə şirkətlərdən biri kimi məşhur Alman avtomobil istehsalçısı “Volkswagen” şirkətini misal göstərmək olar. Belə ki, aparılan araşdırmalar zamanı şirkət tərəfindən 2015-ci ildə istehsal olunan 11000000 avtomobilin “Karbon emissiyası” ilə bağlı məlumatlarını saxtalaşdıran proqramla təmin olunmaları aşkar edilmişdir. Aparılan araşdırmalar nəticəsində mövcud halın şirkətin vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətləri nəticəsində baş verməsi müəyyən edilmişdir. Nəticədə dünyada yüksək nüfuza malik olan şirkətin adı ləkələnərək eyni zamanda ona külli miqdarda maddi ziyan vurulmuşdur¹⁹.

4) Oxşar hadisələrdən biri Litvada baş vermişdir. Lakin xoşbəxtlikdən bu dəfə baş verə biləcək təhlükələrin qarşısı alınmışdır. Belə ki, ölkənin məşhur ticarət mərkəzlərindən biri hesab olunan “Babylon Shopping Centre” sahibləri ilə ölkənin Daxili İşlər Nazirliyinin Yanğından Mühafizə İdarəsinin rəisi arasında olan qeyri-prosessual münasibətlər insanların həyat və sağlamlığına mühüm zərər vurulmasına səbəb ola bilərdi. Belə ki, qeyd olunan dövlət orqanının vəzifəli şəxsi ticarət mərkəzinin inzibati binasında yanğın təhlükəsizliyi ilə bağlı tələblərin mövcud standartlara uyğun olmadığını və sözügedən halın insanların həyat və sağlamlığına ziyan vurma ehtimalının yüksək olduğunu bildiyi halda, həmin binanın istifadəyə yararlı olması barədə uyğunluq sertifikatının verilməsi barədə

---

¹⁹ Corruption Risk Assessment in Public Institutions in South East Europe (See 2020 Series)

göstəriş vermişdir. Aparılan yoxlamalar zamanı qeyd olunan saxtakarlıq üzə çıxarılmış və nəticədə vəzifə səlahiyyətlərinin icrası zamanı qanunsuzluğa yol vermiş dövlət orqanının vəzifəli şəxsi və sahibkarlar məsuliyyətə cəlb olunmuşlar.

5) 2014-cü ilin fevral ayında dünyanın ən böyük avtomobil istehsalçısı olmuş “General Motors”un istehsal etdiyi bəzi avtomobil modellərinin idarə edilmə zamanı mühərrikin qəflətən sönməsinə səbəb olan,

sükanın və əyləclərin lazımı şəkildə işləməsinə və hava yastıqlarının açılmasına mane olan qüsurlu ehtiyat hissələri ilə təchiz edilməsi aşkar edilmişdir.

“General Motors” tərəfindən verilmiş rəsmi məlumata əsasən göstərilən nasazlıq 13 nəfərin ölümü ilə nəticələnən 31 yol nəqliyyat hadisəsinə səbəb olmuşdur. Həmin il “General Motors” 26 milyondan çox avtomobilini müxtəlif səbəblərlə geri çağırmalı olmuş, eyni zamanda istehsal etdiyi avtomobillərlə törədilmiş qəzalar nəticəsində yaralanan və ölənlər şəxslərə kompensasiyaların ödənilməsi üçün 400 milyon dollarlıq fond yaratmışdır.

Bundan əlavə, həmin zaman qəzalarla əlaqədar “General Motors”a qarşı bir neçə iddia qaldırılmış, baş vermiş qəzalara görə əlavə kompensasiyalar tələb edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, bu “General Motors”un fəaliyyəti dövründə qarşılaşdığı ilk qalmaqallı hal olmamışdır. Belə ki, 2008-ci ilin mart ayında “General Motors” tərəfindən istehsal olunan “antifriz” məhsulunun (Dex-Cool coolant) tərkibində olan kimyəvi maddənin mühərrikin zədələnməsinə səbəb olması barədə iddia qaldırılmış, 35 milyona yaxın “General Motors” müştərisinin iddialarının ümumi məbləği 20 milyard dollara yaxın olmuşdur.

Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsi tərəfindən məsuliyyətə cəlb edilmiş hüquqi şəxslər

Hüquqi şəxslərin barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliklərində müvafiq normaların mövcud olmasına baxmayaraq, istintaq orqanlarında hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi təcrübəsinin formalaşması prosesi ləng gedir. Buna baxmayaraq, müsbət təcrübə kimi qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin İstintaq idarəsində bu institutun tətbiqi təcrübəsi formalaşmış və istintaqı aparılan bir neçə cinayət işlərində hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilməklə aidiyyəti üzrə müvafiq məhkəmələrə göndərilmişdir. Belə ki, Baş İdarənin İstintaq idarəsində 2019-cu il ərzində 3, 2020-ci il ərzində isə 2 hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə məhkəməyədək icraat aparılaraq, hüquqi şəxs və onun rəhbəri məhkəmə məsuliyyətinə verilmişdir. Həmin cinayət işlərinə aşağıdakılar aiddir:

1) “Young Business Factory” MMC-nin təsisçisi və direktoru R.A-nın Kanada, Amerika Birləşmiş Ştatları və Böyük Britaniyaya ödənişli iş təcrübə proqramı üçün viza alacağını vəd edərək ayrı-ayrı

şəxsləri aldatmaqla ümumilikdə 55.600 ABŞ dolları məbləğində pul vəsaitini ələ keçirməsi ilə bağlı daxil olmuş müraciətlər əsasında Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində aparılan araşdırma nəticəsində 27.02.2019-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikası CM-nin 178.2.2, 178.3.2 və 308.2-ci maddələri ilə cinayət işi

başlanaraq istintaq olunmuşdur. İstintaq zamanı Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 487.4-cü maddəsinin tələblərinə əsasən hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat zamanı müəyyən edilməli olan hallar araşdırılmışdır. R.A.-nın “Young Business Factory” MMC-nin adından istifadə edərək ayrı-ayrı şəxsləri cəlb etməsi və məhz şəxslərin həmin müəssisənin fəaliyyəti ilə bağlı sosial şəbəkələrdə aparılan reklamlarla əlaqədar həmin cəmiyyətə müraciət etmələri və bu yolla R.A.-nın 49 şəxsi aldatmağa nail olması, R.A tərəfindən gələcəkdə qeyd edilən hüquqi şəxsin adından istifadə edilməklə çoxsaylı fiziki və ya hüquqi şəxslərin yenidən aldadılması və nəticədə onlara ziyan vurulmasının qarşısının alınması məqsədilə hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsini zəruri etmişdir. İstintaq zamanı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1.1–99-4.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş, yəni hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməlin törədilməsinə dəlalət edən sübutlar müəyyən edildiyindən müstəntiqin ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın başlanması barədə əsaslandırılmış vəsatətinə əsasən ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən hüquqi şəxs “Young Business Factory” MMC barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi barədə 18.06.2019-cu il tarixli qərar qəbul edilmiş və cinayət işi baxılması üçün aidiyyəti məhkəməyə göndərilmişdir.

2) “Vergi və Mühasibatlıq” MMC-nin vəzifəli şəxslərinin özlərini Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin əməkdaşı kimi təqdim edərək ticarət obyektlərində aşkar et-

dikləri qanun pozuntularının rəsmiləşdirilməməsi adı altında müxtəlif vaxtlarda ayrı-ayrı şəxslərdən pul almaları barədə müraciətlər əsasında Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində aparılan araşdırma nəticəsində 18 mart 2019-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikası CM-nin 178.2.4, 310 və 32.4, 312.1-ci maddələri ilə cinayət işi başlanaraq istintaq olunmuşdur.

İstintaq zamanı müəyyən olunmuşdur ki, H.S-nın “Vergi və Mühasibatlıq Xidmətləri” MMC-ni yaratmaqda məqsədi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaqla bağlı olmamış, istintaq zamanı onun həmin cəmiyyəti cinayətkar əməllərini pərdələmək məqsədilə formal olaraq yaratması faktı mötəbər sübutlar əsasında təsdiq edilmişdir. İstintaq zamanı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1.1–99-4.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş, yəni hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməlin törədilməsinə dəlalət edən sübutlar müəyyən edildiyindən müstəntiqin ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora verdiyi hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın başlanması barədə əsaslandırılmış vəsatətinə əsasən hüquqi şəxs “Vergi və Mühasibatlıq Xidməti” MMC barəsində cinayət hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın başlanması haqqında 22.10.2019-cu il tarixli qərar qəbul edilmiş və cinayət işi baxılması üçün aidiyyəti məhkəməyə göndərilmişdir.

3) “Dövlət Nəzarət Təhlükəsizlik Departamenti” MMC-nin Bakı Regional Texniki Təhlükəsizlik İdarəsinin rəisi S.H-nın işə götürülən şəxslərə həmin Cəmiyyətinin dövlət idarəsi olması adı ilə işçilərin gündəlik olaraq təhkim olunmuş ərazi üzrə fəaliyyət göstərən hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus iaşə, xidmət, istehsalat və ticarət obyektlərinə qanunsuz olaraq baxış keçirməsi barədə tapşırıqlar verməsi, cəmiyyətin əməkdaşları tərəfindən obyekt sahəsindən asılı olaraq guya xidmət müqaviləsi bağlanması adı altında onlardan pul vəsaitləri top-

lanması, işçilərin işə qəbul olunmaları üçün pul vermələri barədə müraciətlər əsasında Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində aparılan araşdırma nəticəsində 10 sentyabr 2019-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikası CM-nin 308.1 və 311.1-ci maddələri ilə cinayət işi başlanaraq istintaq aparılmışdır.

İstintaq zamanı Azərbaycan Respublikası CM-nin 99-4.1.1–99-4.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş, yəni hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməlin törədilməsinə dəlalət edən sübutlar müəyyən edildiyindən hüquqi şəxs “Dövlət-NTD” MMC barəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 311.3.2 və 313-cü maddələrinə münasibətdə cinayəthüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat başlanması haqqında 13.01.2020-ci il tarixli qərar qəbul edilmiş və cinayət işi baxılması üçün aidiyyəti məhkəməyə göndərilmişdir.

4) “RONS-BUILD” MMC barəsində olan cinayət işi 10.06.2019-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 178.3.1 və 320.1-ci maddələrindən həmin Məcəllənin 308.1, 311.3.1 və 320.1-ci maddələrinə

təvsiyə edilmiş və istintaq aidiyyəti üzrə Baş Prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə göndərilmişdir.

İstintaq zamanı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1.1–99-4.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş, yəni hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməlin törədilməsinə dəlalət edən sübutlar müəyyən edildiyindən müstəntiqin vəsatəti əsasında 09.12.2019-cu il tarixdə hüquqi

şəxs “RONS-BUILD” MMC barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat başlanması haqqında qərar qəbul edilmiş və cinayət işi baxılması üçün aidiyyəti məhkəməyə göndərilmişdir.

5) “Fakt Araşdırıcı-N” MMC-nin əməkdaşları S.H, F.İ və qeyrilərinin 2018-2019-cu illərdə ölkənin müxtəlif ərazilərində yerləşən hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus iaşə, xidmət, istehsalat və ticarət obyektlərinə xidmət

haqqında müqavilə, eləcə də, sahibkarların icazəsi olmadan daxil olaraq, özlərini Azərbaycan Respublikası Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin əməkdaşları kimi təqdim edib yoxlama aparıcıqlarını və nöqsanlara görə cərimə edəcəklərini bildirməklə, sahibkarlardan xidmət haqqı adı ilə 10 manatdan 120 manata-dək müxtəlif məbləğdə pul vəsaitlərini almaları barədə Qida Təhlükəsizliyi Agentliyindən daxil olmuş müraciət əsasında 3 fevral 2020-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 308.1 və 310-cu maddələri ilə cinayət işi başlanaraq istintaq aparılmışdır.

İstintaq zamanı müəyyən edilmişdir ki, təqsirləndirilən şəxs Z.M “Fakt Araşdırıcı-N” MMC-nin təsisçisi və direktoru olmaqla onun fəaliyyətinə rəhbərlik və nəzarət etmiş, vəzifəli şəxs qismində xidməti vəzifəsinin icrası ilə əlaqədar edəcəyi hərəkətə görə özü üçün birbaşa və dolayı yolla, şəxsən və vasitəçidən istifadə etməklə maddi neməti rüşvət qismində təkrarən istəyərək almış, cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə pul vəsaitləri və ya digər əmlakın əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərindən istifadə etməklə maliyyə əməliyyatları həyata keçirib cinayət

yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitini təkrarən leqallaşdırmış, vəzifəli şəxs tərəfindən tamah niyyətilə rəsmi sənədlərə bilə-bilə yalan məlumatlar daxil edərək təkrarən vəzifə saxtakarlığı törətmişdir.

Qeyd edilənlərə əsasən, 01.06.2020-ci il tarixdə “Fakt Araşdırıcı-N” MMC barəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 311.3.2, 193-1.2.2, 193-1.2.3 və 313-cü maddələrinə münasibətdə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın başlanması haqqında qərar qəbul edilmiş, 19 iyun 2020-ci il tarixdə iş üzrə tərtib edilmiş ittiham aktı təsdiq edilərək cinayət işi aidiyyəti üzrə baxılması üçün Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Beləliklə, aparılmış tədqiqat nəticəsində özəl sektorda mövcud vəziyyət təhlil olunmuş və bu sahədə korrupsiya hüquqpozmalarının aradan qaldırılması və işin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

- Korrupsiyanın mahiyyəti, səbəbləri və onun doğurduğu təhlükələr haqqında maarifləndirmə işi daha geniş şəkildə davam etdirilməli, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının, özəl sektorun və kütləvi informasiya vasitələrinin maarifləndirmə işinə cəlb olunması təmin edilməli, eləcə də özəl sektorda kommersiya və qeyri-kommersiya qurumları üçün anti-korrupsiya və etik davranış qaydaları üzrə mütəmadi olaraq təlim və treninqlərin keçirilməsi təşkil edilməlidir;
- Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalardan əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılmasına qarşı mübarizədə BMT və Avropa Şurasının bu sahədəki konvensiyalarının və Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupun (FATF) tövsiyələrinə uyğun olaraq və qabaqcıl beynəlxalq təcrübədən yararlanmaqla milli qanunvericilik təkmilləşdirilməli və institusional mexanizmlər möhkəmləndirilməlidir;

- Audit xidmətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə beynəlxalq audit standartlarının tam tətbiqinə keçilməli, audit təşkilatlarının korrupsiyaya qarşı mübarizə aparan orqanlarla əməkdaşlığının gücləndirilməsi və onların korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində məsuliyyətlərinin artırılması sahəsində tədbirlər həyata keçirilməlidir;
- Hüquqi şəxslər arasında maliyyə əməliyyatlarının və hesablaşmaların şəffaflığının təmin edilməsi məqsədilə mülki dövriyyənin iştirakçıları arasındakı hesablaşmalarda, eləcə də vergi və gömrük ödənişlərində nağdsız ödəmələrin həcmnin artırılması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilməlidir;
- Özəl sektorda fəaliyyət göstərən idarə, müəssisə və təşkilatlarda korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilməli olan tədbirləri özündə əks etdirən illik fəaliyyət planları (proqramları), eləcə də işçiləri korrupsiya hüquqpozmalarından çəkindirən müddəaları özündə əks etdirən etik davranış kodeksi qəbul edilməli, işçilər tərəfindən həmin kodeks və qaydalara riayət edilməsini təmin etmək məqsədi ilə şirkətdaxili nəzarət mexanizmi gücləndirilməlidir;
- Kölgə iqtisadiyyatının aradan qaldırılması, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətində şəffaflıq, korrupsiyaya qarşı mübarizə və hesabatlılıq tələblərinin gücləndirilməsi üzrə tədbirlər görülməlidir;
- "Antikorrupsiya idarəetmə sistemi" beynəlxalq standartının (ISO 37001 "Anti-bribery Management Systems") özəl sektorda tətbiqi ilə bağlı maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirilməlidir;
- Müəssisələrdə korrupsiya faktlarının qarşısının alınması məqsədi ilə daxili nəzarət sistemi yaradılmalı, korrupsiya hüquqpozmaları ilə əlaqədar məlumat daxil olduqda bu məqsədlə yaradılmış müvafiq struktur bölmə tərəfindən məlumat qeydə alınaraq tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırma aparılması və "Korrupsiyaya qarşı mübarizə

haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda nəzərdə tutulan müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi təmin edilməlidir;

- Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumat verən şəxs özü barədə məlumatın açıqlanmasını istəmədiyi halda, təşkilatın rəhbəri tərəfindən onun və müraciətin konfidensiallığını təmin edilməli; korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumat vermiş işçisi barəsində məsuliyyət tədbirlərini tətbiq edən şirkət onların qanunla müəyyən edilmiş hallardan irəli gəlməsini və korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumata aidiyyəti olmadığını əsaslandırmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası - United Nations Convention against corruption (UNCAC)
2. Avropa Şurasının "Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında" Konvensiyası - United Nations Convention against corruption
3. "Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern and Central Asia" OECD 2015
4. "Nağdsız hesablaşmalar haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu
5. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi
6. "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu
7. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi
8. "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu
9. "Daxili audit haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu
10. "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin "Qeyd" hissəsində nəzərdə tutulmuş "vəzifəli şəxs" anlayışının şərh olunmasına dair" 19 iyul 2013-cü il tarixli Konstitusiyə Məhkəməsinin Plenum Qərarı
11. Anti-Corruption Handbook for Business (Vilnius 2016)
12. Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business (2013)
13. Corruption Risk Assessment in Public Institutions in South East Europe (See 2020 Series)
14. A Guide For Anti-Corruption Risk Assessment
15. A Guide Of Development And Implementation Of An Anti-Corruption Environment In The Public Sector
16. Anti-Corruption Handbook for Business (Vilnius 2018)
17. Korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas istiqamət və hədəfləri (KQMBİ 2019)